

ORSZÁGOS TUDOMÁNYOS DIÁKKÖRI KONFERENCIA

FALUKUTATÓK FOTÓI A KÁDÁR-KORSZAKBÓL

Mit árul el a kép, és miről árulkodik az emlékezet?

EDO 712

2015.01.06.

Mottó:

*Házhoz jövünk, hogyha hí.
Előhívjuk mosolyát, elsütjük a masinát,
Mesterségünk a fotó!
A fotóé a jövő!
Forgatjuk a kamerát, lekapjuk a kamarát,
Háznépét és szamarát,
Megörökítjük a Mát!¹*

¹ Sebő Ferenc: Mesterségünk a fotó! című dal (Fotográfia című film)

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés.....	4
2. A falukutatás eredete.....	5
2.1. A fiatalság és a falukutatás.....	5
2.2. Népi írók mozgalma.....	7
3. Falukutatások az ELTE Radnóti Miklós Gyakorló Gimnáziumban – adatközlőinkkel készített mélyinterjúk alapján.....	7
3.1. A falukutató táborok célja.....	9
3.2. Kutatási témák.....	9
3.3. Kutatási helyszínek.....	10
4. Történelmi kitekintő.....	10
4.1. Az 1956-os forradalom leverése, a Kádár kormány megalakulása.....	10
4.2. A „legvidámabb barakk”.....	11
5. Falukutatás a Kádár korszakban.....	11
5.1. A falukutatás két kiemelkedő helyszíne: Tevel és Gaa.....	12
5.2. Migráció és etnikai változások a második világháború után.....	12
5.3. Tevel, az egykori sváb falu.....	13
5.4. Gara, a hatnemzetiségű falu.....	15
6. Miként kapcsolódik össze a vizuális antropológia és a fotográfia? Hogyan válhat a fénykép a kutatást kiegészítő médiummá?.....	16
7. A dolgozat kutatási módszertana.....	18
7.1. Képiinterpretáció.....	18
7.2. Strukturált interjú, interjúelemzés.....	19
8. A fotók elemzése.....	19
8.1. Az elemzendő képek kiválasztása.....	19
8.2. A fényképek elemzési módja, a közvetlen emberi kommunikáció csatornáinak bevonásával.....	20
8.3. A Tevelen készült fotók elemzése.....	22
8.4. A Garán készült fotók elemzése.....	29
9. A falukutató táborok hatása a résztvevők pályaválasztására – A strukturált interjúk elemzése.....	36
10. Konklúzió.....	39
Irodalomjegyzék.....	41
Mellékletek.....	43
1. sz. Mélyinterjúk.....	43
2. sz. Fotóinterjúk.....	51
3. sz. Strukturált interjúk.....	53

1. Bevezetés

Másfél évvel ezelőtt találkoztunk egy tanárnővel – rá a későbbiekben Ilona néven hivatkozunk –, aki negyven évvel korábbi, középiskolai nyári táborainak élményeiről mesélt nagy lelkesedéssel, hitelesen. Nem építőtáborokról, nem is KISZ-táborokról, hanem falukutató táborokról. A Kádár-korszak kellős közepén!

Valójában ez keltette fel a dolgozat két írójának figyelmét, és sarkallta őket arra, hogy megtudják, miként volt lehetőség a korábbi falukutató mozgalmak példáját követve – a kommunista diktatúra idején – ilyen táborokat szervezni a középiskolások számára.

A téma több kérdést is felvet: Miként jöhettek létre ezek a táborok? Milyen hatással voltak a táborok a diákokra? Milyen kapcsolat alakult ki a falvakban élő emberek és a tanulók között?

Az ELTE Radnóti Miklós Gyakorló Általános Iskola és Gyakorló Gimnázium (a későbbiekben csak ELTE Radnóti Miklós Gyakorló Gimnázium, illetve helyenként csak Radnóti gimnázium) által, 1964 és 1997 között szervezett falukutató táborok – más néven szociológiai táborok, a társadalomkutatás táborai – elsősorban a paraszti társadalmat kutatták. A dolgozat írásakor a szociológia, a szociográfia és a társadalomtörténet területén is több kutató munkát szükséges végeznünk, de fontos leszögeznünk, hogy leginkább a közvetlen emberi kommunikáció, valamint a vizuális kommunikáció szemszögéből kerül feldolgozásra a téma.

A kommunikációs technológia folyamatos fejlődésével a képek, fotók, vagyis a vizuális kommunikáció eszközei központi szerepet játszanak a társadalom életében. Dolgozatunkban a táborokban részt vevő diákok által készített fényképek elemzése során a történelem olyan szegmenseit vizsgáljuk, és olyan emberi sorsokba nyerhetünk bepillantást, amelyek a köztudatban a mai napig nem kerültek még átfogó és méltó feldolgozásra.

A dolgozat hipotézise kettős. Egyrészt feltételezzük, hogy a képek elemzésekor a falu lakossága és a falukutatók között kialakult, illetve kialakulóban levő kapcsolat aktuális fázisa leolvasható a fotókról. Másrészt valószínűsítjük – első adatközlőnk szavai nyomán –, hogy a falukutató táborokban látottak és tanultak olyan nagymértékben hatottak a diákokra, hogy egész életüket végigkíséri az empátia, a jó kommunikációs kapcsolatok kialakítása, s talán a résztvevők pályaválasztását is befolyásolták a falukutató táborok.

A nézőpontok minél teljesebb körű bemutatása érdekében szerettük volna nemcsak a falukutatókat, hanem a falubelieket is megszólaltatni. Felvettük a kapcsolatot a teveli és garai

könyvtárral, valamint a falumúzeum vezetőivel, további információkért. Elküldtük a falukutató táborok képeit is, annak reményében, hogy elvezetnek minket a fotókon szereplő emberekhez. Azonban, sajnálatos módon, a képek elküldése után nem érkezett válasz, illetve nem állt módjukban segíteni munkánkat.

Dolgozatunk első fele néhány mélyinterjú felhasználásával a falukutató táborok eredetét mutatja be, bővebben kitérve a radnóti falukutató táborokra és azok történelmi hátterére. Kiemelt szerepet kap írásunkban Gara és Tevel. A két faluban készült fotók és az adott helyszíneken részt vevők segítségével képinterpretációt végzünk, a fényképekről leolvasható közvetlen emberi kommunikációra fókuszálva. A falukutatások résztvevőit megszólító, online készített, strukturált interjúk bemutatása és elemzése a dolgozat következő része. Az elemzést követően az eredmények rövid összegzése, a konklúzió levonása és a hipotézis ellenőrzése zárja a dolgozatot.

2. A falukutatás eredete

Mottó: „Ha mi nem tartjuk meg a magunk mivoltát, a magunk lelkeségét, a nemzetnek a magunk mivoltáról vallott felfogását, amely itt ezen a helyén a világnak, ebben az időbeni és térbeni tájban az egyedül lehető földrajzilag és népileg adott, abban az esetben megszűnik a nemzet, Európának egyik nemzete, alkotóeleme. Akkor emberek leszünk csak, porszemek, széjjelhullunk és soha többé felismerhetők nem leszünk. Lenéznek bennünket, ha magunkat nem ismerjük.”² Teleki Pál³

2.1. A fiatalság és a falukutatás

A gondolkodó fiatalság körében keletkezett falukutató mozgalomban⁴ nemcsak a külföldi előzmények játszottak meghatározó szerepet, hanem saját meggyőződésük és annak mélyreható okai. Az az ösztönös megérzés, mely szerint egy nemzedéknek az első feladata az, hogy komoly diagnózist alakítson ki a társadalom azon rétegeiről, ahova a gyökerek vezetnek, azaz a faluról és annak népéről. Bár eleinte nem tudták pontosan, hogy mit akarnak a falutól,

² Telei Pál élete és utóélete. (http://www.jokai-bibl.hu/totharpad/2014_jan_17/teleki_pal.htm) 2014.10.23.

³ Magyar geográfus, egyetemi tanár, politikus, miniszterelnök. http://hu.wikipedia.org/wiki/Teleki_P%C3%A1l 2014.10.23.

⁴ Az 1930-as évek elején kibontakozó és társadalmi mozgalommá szélesülő falukutatást nevezték falukutató mozgalomnak. Magyar Néprajzi Lexikon. Falukutatás. (<http://mek.oszk.hu/02100/02115/html/2-55.html>) 2014.10.23.

nevelődni rajta, megmenteni, vagy talán mindkettőt, az azonban biztos, hogy a falu felé fordulás ösztönös volt, de egyértelmű céljaik nem voltak.⁵

1924-ben gróf Teleki Pál kezdeményezésére megalakították a *Szociográfiai Intézetet*, amelynek óriási adatgyűjteménye alapjául szolgálhatott volna a kutatásoknak, ám ezt a falukutatók nem nagyon vették igénybe.⁶

Az első, diákok általi falukutató mozgalmat a csehszlovákiai magyar fiatalok szervezete, a *Sarló* kezdeményezte és indította el. Meg akarták újítani a nemzeti kultúrát, így az útjaikon rádöbrentek a falu szociális problémáira.⁷

Az 1927-től kezdődött falujárásokon kezdetben a népművelés és a néprajzi gyűjtés kapott nagy szerepet, végül pedig a szociografikus kutatás.⁸ A szegedi egyetemisták 1928 tavaszán Bethlen Gábor körébe szerveződtek, így folytatódtak a falukutatások, ám ezzel egy időben indult a romániai magyar fiatalok mozgalma is, akik kutatásaikat elsősorban a nemzetiségi kérdésekre fókuszálták.⁹

A falukutatás pontos története ott kezdődik, amikor a magyar cserkészmozgalom a vidéki táborokkal terelte rá a figyelmet a falvakra. A tábortüzek mellé odahívták a falu népét és így közelebb kerültek egymáshoz. Amikor a cserkészmozgalomban résztvevő fiatal fiúk megnőttek, immáron öregcserkészekként, csoportokba verődve kezdték járni a falvakat, ahol ún. regös munkát végeztek. Egy idő után a regös utak már nem elégítették ki a fiatalok ambícióit, mélyebbre akartak hatolni a falut illetően, ösztönösen keresték a legsúlyosabb nemzeti problémák megismerése felé az utat.¹⁰

„A regös munka gerincét a népdal és a néptánc képezi, a cél azonban általánosabb: a szellemi és tárgyi népi kultúra megismertetése, megszerettetése, elősegítése annak, hogy néprajzi örökségünk mindennapi életünk részévé váljon, így a regös munka tematikailag a népdalra, néptáncra és kismesterségekre épül.”¹¹

Így tehát, a *Fiatal Magyarság Szociográfiai Munkaközössége* jelentette a szociográfiai munka komolyabb kezdeteit, amely 1934-ben alakult meg. Ettől kezdve gyorsan terjedtek a szociográfiai mozgalmak, amelyek időben felváltották a bizonytalan célú falujárást. Ez a

⁵ Ifjúság és a falukutatás. Válogatás a Magyar Szemle köteteiből. Szerkesztette Erdész Ádám. Békéscsaba:1993.163-165.

⁶ Uo.

⁷ Magyar Néprajzi Lexikon. Falukutatás. (<http://mek.oszk.hu/02100/02115/html/2-55.html>) 2014.10.22.

⁸ Uo.

⁹ Uo.

¹⁰ Ifjúság és a falukutatás. Válogatás a Magyar Szemle köteteiből. Szerkesztette Erdész Ádám. Békéscsaba:1993.164.

¹¹ Regös cserkészlet www.udvardicserkesz.sk/cserkesztori/04_regos_cserkeszet_plakat.doc 2014.10.24.

falukutató mozgalom nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a városi társadalom ráébredjen arra, hogy nem ismeri a falut.¹²

2.2. Népi írók mozgalma

A falukutatók történetében fontos megemlíteni a népi írók szociográfiáit is, hiszen a harmincas évtizedet ismert irodalmi művek jellemzik. Többek között Illyés Gyula, Veres Péter, Darvas József, Kovács Imre, Féja Géza, Erdei Ferenc és Szabó Zoltán munkái, amelyek érdemben hozzátettek az irodalomtörténet és a falukutatók igen szoros kapcsolatához. Azt az igényt fejezték ki, hogy nagyon pontosan meg kellene ismerni a kialakult társadalmi helyzetet Magyarországon, ők fordították a közvélemény figyelmét a magyar parasztságra. Ezeket a műveket közvetlenség, szépirodalmi stílus jellemzi, továbbá nem véletlenül készültek el úgy, hogy az érzelmekre hassanak, hiszen megfigyeléseiket és a tapasztalataikat gyakran erős érzelmi töltéssel írták le.¹³ A későbbi falukutatók talán az alábbi művek voltak a legnagyobb hatással: Puszták népe, Magyarok (Illyés Gyula), Számadás, Falusi krónika és Az Alföld parasztsága (Veres Péter).¹⁴

„A szociográfus fiatalság is úgy képzelte, hogy a társadalomkutatás nemcsak a valóság megismerését jelenti, hanem egyben a fiatalok átalakulását is: közelebb kerülésüket a parasztsághoz, középosztályi mentalitásuk levetkezését, szemléletük és erkölcsük megváltozását. Ez a morális és szemléleti változás az első szociográfus programokban legalább olyan fontos helyet foglalt el, mint a szociografizálás másik oldala: a tényleges helyzet megismerése (Némédi, 1985.).”¹⁵

3. Falukutatók az ELTE Radnóti Miklós Gyakorló Gimnáziumban – adatközlőinkkel készített mélyinterjúk alapján¹⁶

"Valami olyasminak a tudásával jöttünk haza, ami már akkor rendszerváltás volt. Történelem a történelemben. A falukutató nagy nyitást jelentett az ismeretlen felé. Lehullott a lepel a titkolt és tiltott dolgok egész soráról." Jobbágy Károlyné¹⁷

A Radnóti Miklós gimnázium keretein belül egyedülálló módon szerveztek falukutató táborokat 1964 és 1997 között. Fontos megemlíteni, hogy soha nem egy egész osztály ment a kirándulásra. Az osztálylétszámok magasak voltak, csaknem negyven fő, a táborokon azonban

¹² Ifjúság és a falukutató. Válogatás a Magyar Szemle köteteiből. Szerkesztette Erdész Ádám. Békéscsaba:1993.163-165.

¹³ Kotics József: Kvalitatív módszerek az empirikus társadalom és kultúrakutatásban
Közösségkutatások Magyarországon

http://mmi.elte.hu/szabadbolcseszeti/index.php?option=com_tanelem&id_tanelem=833&tip=0 2014.10.24.

¹⁴ Uo.

¹⁵ http://mmi.elte.hu/szabadbolcseszeti/index.php?option=com_tanelem&id_tanelem=833&tip=0 2014.10.14.

¹⁶ L.1. melléklet

¹⁷ 1. sz. melléklet. Részlet a Jobbágy Károlynéval készített interjúból

általában maximum húsz fő vehetett részt. Ilyenkor egy-egy osztály két része közelebb kerülhetett egymáshoz, hiszen együtt táboroztak például egy osztály angol—ének és orosz—angol tagozatos diákjai is. Amikor aztán a diákok visszatértek a táborokból, sok olyan népdalt tanítottak az osztály többi tagjának, amelyeket a falukutató táborokban tanultak a helybeliektől.¹⁸ A tábori kutatásokat nemcsak a magas fokú ismeretek megszerzése és megtapasztalása jellemezte, hanem a baráti környezet és a családi hangulat is. Erre például szolgálhat, hogy Jobbágy Károly, Jobbágy Károlyné férje, aki költő volt és emellett könyvtáros az Eötvös gimnáziumban, gyakran meglátogatta a táborozókat. A mikófalvi táborban, 1975-ben a diákok — házassági évfordulójuk alkalmából — ünnepséget rendeztek tiszteletükre, a templomban Gaál Erzsébet, egykori diák orgonált.¹⁹

A következő fejezetben leírt történelmi háttérből világosan kiderül, hogy milyen volt az a Magyarország, milyen volt az a rendszer és az a szigorúan ellenőrzött környezet, amelyben addig nem tapasztalt módon, diákcsoportokat táboroztattak számos, a fővárostól messzi településen.

Az iskola 1959-ben, még Simon József igazgatósága alatt vette fel Radnóti Miklós költő nevét, 1961-től pedig gyakorló iskola lett. Az iskolára máig is jellemző kép és hangulat az 1960-as, 1970-es években alakult ki, Lukács Sándor és Lami Rudolf igazgatósága idején. Már abban az időben is szabad szellemű, nyitott intézményként tartották számon, ám később, a lazuló szocializmus idején már politikai viták is zajlottak az iskola falai között.²⁰

Tehát ez az iskola szervezte meg a falukutató táborokat, utaztatva a gyerekeket messzi, hányattatott sorsú, határ menti falvakba, saját költségen. A kezdeti próbálkozások után elsőként indultak meg a Jobbágy Károlyné és Köllő Márta által szervezett falukutató táborok, ám az idő múlásával többen is csatlakoztak e kezdeményezéshez.

„az első 10 évben, 1964-től 1974-ig összesen 23 tábor indult, ebből 10-et Köllő Márta és én vezettünk külön-külön. A további 13-at a gondolathoz csatlakozó más tanárok. Érezni lehet, hogy a következő évtizedben mennyire fel kellett gyorsulni a szervezésnek ahhoz, hogy az utolsó szakasz elvékonyodása ellenére 81 ilyen jellegű tábor jöjjön létre 1997-ig.” (Jobbágy Károlyné)²¹

Jobbágy Károlyné a vele készített interjúban elmondta, hogy rengeteg problémába ütköztek egy-egy tábor megszervezése alkalmával. Nagyon nehéz volt a szállást és az étkezést

¹⁸ Ilona elmondásai alapján. Radnóti falukutató táborok egykori tagja.

¹⁹ Ilona elmondásai alapján. Radnóti falukutató táborok egykori tagja.

²⁰ Az ELTE Radnóti Miklós Gyakorló Általános Iskola és Gimnázium története (http://www.radnoti.elte.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=76:az-iskola-toertene&catid=103&Itemid=245) 2014.10.24.

²¹ L. 1.sz. melléklet

megszervezni a fiataloknak, ám a legnagyobb nehézségekkel mégis akkor szembesültek, amikor már a tábor helyszínén szóra kellett bírni a falubelieket.

„Nem mertük falukutató tábornak nevezni, ezért országismereti, szociológiai tábornak hívtuk (ezeket a nyári alkalmakat).”²²

3.1. A falukutató táborok célja

A táborok célja egyértelműen az volt, hogy a diákok valóságos, hiteles képet kapjanak az országról. Abban az időben szokatlan és ismeretlen volt, hogy amiről az iskolában nem beszéltek és sehol máshol nem hallottak, azt a tanárok a diákokkal „élőben”, szemtől szemben megtapasztalhatták. Úgy jutottak hozzá az információhoz, az igazsághoz, hogy azt senki nem mondta meg nekik, hanem saját tapasztalás útján jöttek rá. A kirándulások az emberformálás új eszközei voltak, hiszen az ott szerzett tapasztalatokat a mai napig használják és alkalmazzák a résztvevők. Ez pedig nemcsak azért jelentős, mert a Radnóti iskola végezte a kutatásokat, hanem, mert harminc évvel korábban végezték és tanították azt, ami Magyarországon csak a 2000-es²³ években terjedt el, azaz az élmény alapú pedagógiát. (Élménypedagógiának a cselekvés általi tanulást és fejlődést nevezzük, amely mind az egyén, mind pedig a csoport fejlődésére és sikerességére fókuszál. A tanulók felfedezéseket tesznek és kísérleteket végeznek. Ahelyett, hogy mások tapasztalatait tanulnák, felelnek és tesznek a saját tudásukért. Ez a módszer tehát a tapasztalati nevelés egyik formája, amely kivezeti a fiatalokat a valóságos világba.)²⁴ Egy elhallgatásokkal és tiltásokkal teli világban ezért is voltak olyan jelentősek, meghatározóak ezek a táborok.

3.2. Kutatási témák

A táborozó gimnazisták elsősorban élő történelmet kutattak. Élő sorsokat, megtörtént eseteket. A fiatalok és az idősek kapcsolatát, illetve a kapcsolatteremtés módját és eszközeit. Mindeközben pedig múzeumokba, tájházakba jártak, ismerkedtek a helyi néphagyományokkal, kutatták a népi gyógyászatot és a családfákat. Ám a legmegrendítőbb, legújyszerűbb élmény minden bizonnyal a nemzetiségek sajátos együttélése volt. Mivel egy-egy tábor során új és teljesen ismeretlen világgal ismerkedhettek meg, képi dokumentáció készült arról az „eldugott” történelemről, amelybe lehetőségük volt belecsöppenni. Ez pedig

²² 1. sz. melléklet. Részlet a Jobbágy Károlynéval készített interjúból

²³ Élménypedagógia: módszerek a személyes és szociális készségek fejlesztésére.
<http://www.osztalyfonok.hu/cikk.php?id=734#peer> 2014.10.22

²⁴ Élménypedagógia. http://kozeletre.mediacentre6.hu/wp-content/uploads/2009/06/elmenypedagogia_doku.pdf 2014.10.22.

Gaál Erzsébet – jelenleg Bloomingtonban élő hárfaművész – nevéhez fűződik, aki szovjet fényképezőgépét minden táborba magával vitte, így maradtak ránk az igen tehetségesen kigondolt és megörökített, fekete-fehér fotók.

3.3. Kutatási helyszínek

Falukutató táborok, amelyek Jobbágy Károlyné szervezésében valósultak meg:

Dunaremete (1964), Szentgyörgyvölgy (1965), Hont (1967), Balatonhenye (1971), Pankasz (1972), Mikófalva (1975), Tevel (1976), Gara (1977), Vámosatya, Zalaszentmihály (1984) és Kétfodony.

Láthatjuk tehát, hogy bőséges falukutatói helyszín és lehetőség volt, amivel éltek is a diákok. Ez pedig rengeteg élményt, emléket, fényképet és dokumentációt jelent. A dolgozatban azonban csak a Tevelen és Garán készült fotók kerülnek majd alaposabb elemzésre. Ennek oka, hogy ezen a két településen készült a leggazdagabb fotóanyag, amelyből különböző szempontok szerint válogattuk ki az elemzésre szánt képeket. Ám az, hogy miért olyan jelentős és fontos ez a két helyszín, az a következő fejezetből derül ki.

4. Történelmi kitekintő

A Radnóti Miklós gimnázium falukutatói „mozgalma” tehát 1964-ben indult útjára, és egészen 1997-ig tartott. Ahhoz, hogy megértsük, miért jelentős, hogy ebben az időszakban valósultak meg a táborok, szükséges egy kisebb történelmi kitekintést végezni. A falukutató táborok dátumai történelmi szempontból különösen jelentősek, Magyarország ekkor a Kádár-korszakot éli, majd 1989-1990-ben bekövetkezik a rendszerváltás.

4.1. Az 1956-os forradalom leverése, a Kádár-kormány megalakulása

Nagy Imre miniszterelnök 1956. október 28-án bejelentette, hogy tárgyalásokat kezdenek a szovjet csapatok kivonulásáról, győzött a forradalom. Budapesten a szovjet csapatok megkezdték a kivonulást, október 31-én pedig a Varsói Szerződésből való kilépésről is szerveztek tárgyalásokat. Azonban ezen a napon Moszkvában eldöntötték, hogy fegyveres erővel leverik a forradalmat.²⁵ 1956. november 4-én megkezdődött a „Forgószél” hadművelet végrehajtása, amellyel hadüzenet nélkül indított háborút a Szovjetunió Magyarország ellen.²⁶ Előtte, egy nappal Moszkvában, a Kádár-kormány bejelentette megalakulását,²⁷ majd a

²⁵ Izsák Lajos: Rendszerváltástól rendszerváltozásig. Kulturtrade Kiadó. Budapest: 1998.148.

²⁶ Gergely Jenő-Izsák Lajos: A huszadik század története. Pannonica Kiadó.2000.396

²⁷ Izsák Lajos: Rendszerváltástól rendszerváltozásig. Kulturtrade Kiadó. Budapest: 1998.148.

Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány november 7-én letette esküjét az Országházban. Kádár János hatalma a következő 32 évben megkérdőjelezhetetlen volt.²⁸

4.2. A „legvidámabb barakk”²⁹

A fejezet elején már utaltunk arra, hogy az időszakot, amelynek vezetője vitathatatlanul Kádár János, legtöbbször Kádár-korszaknak nevezik. Az 1956-1998 közötti MSZMP általi vezetést két szakaszra lehet bontani. Az első, amely 1956-tól kezdődött: a forradalom leverése, majd ezt követően a kommunista hatalom megerősítése. Ez a szakasz 1963-ig tartott, mire a párt elérte, hogy teljesen tekintélyelvűvé váljon.³⁰ A második szakasz 1963-tól 1988-ig tartott, amelyet „gulyáskommunizmus”-ként emlegetnek. Ez a név arra, utal, hogy a rendszer enyhülésnek indult, mind gazdasági, mind társadalmi szempontból nézve.³¹

Az 1960-as évben Kádár kihirdette politikai elvét: „Aki nincs ellenünk, az velünk van.”³² Ez azt jelentette, hogy a hatalom nem tűri semmilyen ellenzék megjelenését, de békében hagyja azokat, akik csendesen végzik munkájukat.³³ Magyarország — a többi szocialista országokhoz képest — szabadabb politikai légkörrel rendelkezett és a szellemi élet is virágzóbb volt.³⁴

A dolgozat témáját tekintve fontos megemlíteni, hogy a népi írók mozgalmának kiemelkedő alakjai is kaptak némi szabadságot alkotásaik megírására, többek között a már korábban említett Illyés Gyula és Veres Péter, valamint Németh László.³⁵

5. A Radnóti gimnázium falukutatása a Kádár-korszakban

Az előző történelmi áttekintésből arra következtethetünk, hogy a Radnóti gimnázium falukutató táborai egy olyan időszakban valósultak meg, amikor a hatalom az élet minden pillanatát ellenőrzése alatt tartotta. A táborok mégis, már egy konszolidáltabb időben zajlottak: „a 60’-as évek közepétől a légkör is egy gyűszűnyit enyhült 1958-hoz képest, és egyáltalán lehetett arra gondolni, hogy mi a gyerekekkel elmenjünk és a falu is mer minket fogadni.”³⁶ Ez azonban nem azt jelentette, hogy nehézségek nélkül tudták megszervezni a

²⁸ Gergely Jenő-Izsák Lajos: A huszadik század története. Pannonica Kiadó.2000.399-400.

²⁹ Bartusz-Dobosi László: Magyar sors a XX. században I. Ciszterci Rend Nagy Lajos Gimnáziuma. Pécs: 2009.63.

³⁰ Uo.63.66.

³¹ Uo.63.

³² Izsák Lajos: Rendszerváltástól rendszerváltozásig. Kulturtrade Kiadó. Budapest: 1998.158.

³³ Uo.

³⁴ Gergely Jenő-Izsák Lajos: A huszadik század története. Pannonica Kiadó.2000.410.

³⁵ Bartusz-Dobosi László: Magyar sors a XX. században I. Ciszterci Rend Nagy Lajos Gimnáziuma. Pécs: 2009.67.

³⁶ 1. sz. melléklet. Részlet a Jobbágy Károlynéval készített interjúból

táborokat. A szervező tanárok nem merték a szívük szerinti címet adni a táboroknak, a Falukutatás tábora helyett a Szociológiai tábor, a Társadalomkutatás tábora nevet használták. A táborok megszervezésekor sokat segítettek a gyerekek rokoni kapcsolatai. Márkus István szociográfus, akit a forradalom miatt félreállítottak, megkereste az iskola igazgatóját, azzal a céllal, hogy szívesen megismertetné a tanulókkal a szociológiai módszereket. Az igazgatónak tetszett az ötlet és beleegyezett, hogy táboroztassák a diákokat, de csak azzal a feltétellel, ha az iskola tanárai is részt vesznek a szervezésben. Mivel Márkus István gyermeke Jobbágy Károlyné osztályának volt a tagja, nem volt kérdéses, hogy Kati néni szervezi meg a táborokat.³⁷

5.1. A Radnóti gimnázium falukutatásának két kiemelkedő helyszíne: Tevel és Gara

A dolgozat a falukutató táborok két legkiemelkedőbb településével foglalkozik részletesen. Tevel és Gara volt az, ahova a szervezők mindenképp el szerettek volna jutni. A két falu különös szerepet játszott a falukutatás történetében, ezt erősítik meg a résztvevőkkel készített interjúk is, így emlékeznek vissza a teveli és garai táborra:

„Tevelre mindenképp el akartam menni, ahol a század nagy botránya volt...(utalás a ki-és betelepítésekre) ³⁸

„Gara úgy került a képbe, hogy miközben a teveli témával foglalkoztunk megtudtuk, hogy a szerb partizánok 1944 őszén betörték Magyarországra, Garán is kegyetlenkedtek.”³⁹

„Gara az egyik legérdekesebb tábor volt. Azért volt döbbenetes, mert itt is éltek felvidéki kitelepítettek, svábok és bukovinai székelyek.”⁴⁰

„Tevel és Gara történéseire nagyon emlékszem... Amit itt láttunk, hallottunk és tanultunk, az élő történelem volt.”⁴¹

5.2. Migráció és etnikai változások a második világháború után

A II. világháború egyaránt eredményezett belső és külső migrációt. A népességmozgásban nagy szerepet játszott a bukovinai székelyek letelepítése a szerb lakosság által elhagyott bácskai településekre. Később, 1944-45-ben, a német megszállás idején, újra áttelepítették őket, ezúttal Baranya és Tolna megyébe.⁴²

³⁷ Uo.

³⁸ 1. sz. melléklet. Részlet a Jobbágy Károlynéval készített interjúból

³⁹ 1. sz. melléklet. Részlet a Jobbágy Károlynéval készített interjúból

⁴⁰ 1. sz. melléklet: Részlet a Kolczonay Katalinnal készített interjúból

⁴¹ 1. sz. melléklet. Részlet a Törzsök Eduával készített interjúból

⁴² Valuch Tibor: Magyarország társadalomtörténete a XX. század második felében. Osiris Kiadó. Budapest: 2001. 31-32.

1946. február 27-én megkötötték a csehszlovák-magyar lakosságcsere-egyezményt, amelynek értelmében annyi magyart kellett kitelepíteni Csehszlovákiából Magyarországra, ahány magyarországi szlovák jelentkezett, hogy visszatérjen Csehszlovákiába.⁴³

1946-ban megkezdődött a magyarországi német lakosság kitelepítése Németországba. Az otthonaikat kényszerűen elhagyó svábok felszabadult délnyugat-magyarországi falvaiba a Felvidékről, Kárpátaljáról és a Bukovinából elmenekülőket telepítették be.⁴⁴

Az ország etnikai összetételének változása igen jelentős volt a háború lezárása után, amiben nagy szerepe volt a már említett kényszerű migrációnak. A legnagyobb változásokat a már kifejtett magyarországi németek kitelepítése és a csehszlovák-magyar lakosságcsere-egyezmény eredményezte. A konszolidáltabb Kádár-korszakban a nemzetiségi kisebbségek helyzetét nem érezte nagy jelentőségűnek a hatalom, a nemzetiségi csoportok vezetői automatikusan kaptak képviselői mandátumot.⁴⁵

Az etnikai azonosságtudat megőrzése a kommunista, szocialista időszakban nagyon nehéz, szinte lehetetlen volt mind a Magyarországon élő kisebbségek számára, mind a magyarok számára. A kommunista felfogás szerint, a társadalomnak olyannyira egyenlőnek kell lennie, hogy a nemzeti hovatartozás és a nemzethez való kötődés jelentőségének el kell tűnnie. A Rákosi-korszakban ezért tűzték ki célul a hagyományok és a nemzeti érzések kiiktatását a közgondolkodásból. Az 1956-os forradalom után, a Kádár-korszakban továbbra is figyelték és ellenőrizték, hogy a nemzeti érzések elfojtva maradjanak.⁴⁶

5.3. Tevel, az egykori sváb falu

Nagyon nehéznek, eleinte lehetetlennek is látszott, hogy eljussanak a falukutatók ebbe a faluba. Jobbágy Kati néni elmondta a tanulóinak, hogy Tevelre szeretne elmenni velük táborozni, de a diktatúra miatt ez szinte lehetetlen. Ekkor azonban felszólalt az egyik diáklány, és elmesélte, hogy rokonai élnek Tevelen — édesanyja székely, édesapja német —, így látogatás céljából engedélyezett lett az utazás.⁴⁷

Tevel Tolna megyében, a Bonyhádi járásban helyezkedik el. A 18. század második felében telepítették be délnyugat-németországi telepeseikkel. A lakosság szinte teljesen német

⁴³ Uo. 32.

⁴⁴ Uo. 32.

⁴⁵ Valuch Tibor: Magyarország társadalomtörténete a XX. század második felében. Osiris Kiadó. Budapest:2001. 78-79.

⁴⁶ Uo. 86.

⁴⁷ 1. sz. melléklet. Részlet a Jobbágy Károlynéval készített interjúból

volt, ugyanakkor lakott a faluban néhány zsidó család is, akik rendelkeztek külön temetővel és zsinagógával.

A II. világháború során egyre nehezebbé vált az élet a teveli lakosság számára is. 1942-től katonákat kezdtek toborozni a teveli német lakosságból a Wehrmacht-ba. A német megszállást követően a faluban élő zsidó családokat deportálták.

1944 decemberében indult az első menet a Szovjetunióba, kényszermunkára vitték az embereket. 1948 nyarán újabb „malenkij robotra” hurcolták el a lakosság egy részét.

1945-ben megkezdték a német lakosság kitelepítését. Először azoknak kellett elhagyniuk otthonaikat, akiket korábban besoroztak a Wehrmachtba, majd 1948-ban, az 1941-es népszámláláskor magukat németnek valló lakosoknak kellett elhagyni a falut. Az otthonaikat elhagyó német lakosság házaiba a Bácskából menekült bukovinai székelyeket telepítették be. 1947-ben a csehszlovák–magyar lakosságcsere értelmében néhány — a Felvidékről elűzött — magyar családot is betelepítettek a németek helyére. Ez azt eredményezte, hogy az eddig teljesen sváb falu 70%-ban székely, 20%-ban német és 10%-ban felvidéki magyar lakosságú lett.⁴⁸

A különböző népcsoportok egymás mellett való mindennapi élete sok konfliktus szült. A svábok elsősorban földművelők voltak, ezzel szemben a székelyek nem a földműveléssel foglalkoztak leginkább. Ezen kívül a kultúra is egészen más volt. A vallást tekintve is ellentétek álltak fenn, mivel a németek evangélikusok, a székelyek pedig katolikusok voltak.⁴⁹

Törzsök Édua volt radnótis, egyetemi hallgatóként vett részt a teveli táborban, mind a mai napig pontosan emlékszik az ott történtekekre. A németajkúak elsírták, hogyan vitték őket kollektív bűnösökként és milyen módon telepítették ki őket. „Tárva nyitva kellett otthagyniuk a házaikat, vagyontárgyaikat, mindenüket.”⁵⁰

A bukovinai székelyek Bukovina felől 1944-ben érkeztek Tevelre. Őket telepítették be az üresen maradt házakba.⁵¹

„Jött egy székely család, aki beköltözött a sváb család bútorai közé. El lehet képzelni, hogy ez több évtizedre micsoda gyűlölködést indított el. Mi tanúi és szemtanúi lehettünk azoknak a történtekeknek, hogy hogyan válik a közember a politika áldozatává, hiszen ők lettek az ellenségek, bár egymással valószínűleg semmi bajuk nem lett volna.”⁵²

⁴⁸ Tevel: <http://hu.wikipedia.org/wiki/Tevel> 2014.10.11.

⁴⁹ 1. sz. melléklet. Kolczonay Katalinnal készített interjú

⁵⁰ 1. sz. melléklet. Részlet a Törzsök Éduával készített interjúból

⁵¹ 1. sz. melléklet. Részlet a Törzsök Éduával készített interjúból

⁵² 1. sz. melléklet. Részlet a Törzsök Éduával készített interjúból

5.4. Gara, a hatnemzetiségű falu

A radnóti falukutatók a teveli tábor követően döntötték el, hogy az érettségi évében Garára is elutaznak. Arról értesültek, hogy a szerb partizánok átjöttek a magyar határon és Garán sokféle szörnyűséget követtek el.⁵³

A két település 20. századi történelme hasonlít egymásra, mind a két faluban egyszerre több nemzetiség él a migrációk következtében.

Jobbágy Károlyné Kati néni a garai tábor elmesélésekor is kiemelte, hogy a gyerekek is lelkesen, komolyan dolgoztak a táborokon, de még a szervezésben is segítettek. Garára is egy tanuló segítségével jutottak el. A rádióból megismertek egy Zegnál Márk nevű embert, aki elmesélése szerint szerb partizán volt, de Gara falu tanácselnöke lett. Az osztályból az egyik talpraesett lány elhatározta, hogy felkeresi. Telefonon sikerült elérnie és Zegnál beleegyezett, hogy ellátogassanak Garára. Innentől szabad volt az út egy újabb falukutatásra.⁵⁴

Gara Bács-Kiskun megyében helyezkedik el. Nemzetiségi település, hiszen magyarok, bunyevácok⁵⁵, horvátok, szerbek, németek és székelyek⁵⁶ lakják a községet.

Az első németek 1734-ben érkeztek a faluba. A II. világháborút követően a falu lakossága csökkenésnek indult, amikor a német lakosság 37%-át kitelepítették. Többeket malenkij robotra hurcoltak el, soha nem tértek vissza. 1941-ben öt bukovinai falu székelyeit telepítették át, Garára Hadikfalváról, Istensegítről és Fogadjistenről érkeztek a legtöbben.

A lakosságcsere-egyezmény értelmében szlovákokat és felvidéki magyarokat telepítettek a faluba. Gara ekkor rendelkezett a legnagyobb lakossággal, innentől a település lélekszáma folyamatosan csökkent.⁵⁷

A falukutatók fő témája és kutatási területe a nemzetiségek egymás mellett élésének megfigyelése volt, ezekben a drámai helyzetekben. Az interjúk során a résztvevők elmesélték, hogy mennyire megdöbbentette őket a két település sorsa. Kolczonay Katalin, a garai tábor egykori ifjú, kísérőtanár résztvevője pontosan emlékszik egy bukovinai székely család történetére, akik személyesen mesélték el hányódásukat:

„Összel kellett menekülni, de úgy, hogy otthagyták a teknőben a dagadó kenyértésztát, és úgy kellett a pusztát életüket menteni a partizánok elől. Kicsi, egy- két hónapos csecsemővel mentek az úton, esett az eső, koszosak,

⁵³ 1. sz. melléklet. Részlet a Jobbágy Károlynéval készített interjúból

⁵⁴ 1. sz. melléklet. Részlet a Jobbágy Károlynéval készített interjúból

⁵⁵ Bunyevác: A Bácskában és Baranya megyében élő, a szerb-horvát nyelv egyik tájszólását beszélő, katolikus vallású délszláv népcsoport. (Magyar Értelmező Kéziszótár. Akadémiai Kiadó, Budapest.2002.162.)

⁵⁶ Bukovinai székely: A bukovinai székelyek az egykori székely határőrvidék népéből, a székelyföldi Csíkszék, és Háromszék, Udvarhelyszék falvaiból kiszakadt népcsoport. (<http://www.bukovina.hu/a-nepcsoport-tortenete/>) 2015.01.03.

⁵⁷ Gara. <http://www.gara.hu/page3.html> 2014.10.11.

piszkosak voltak. Megérkeztek a faluba betegen, piszkosan a sok gyerekkel a svábok gazdag, ápolt környezetébe. A svábokat kitették az istállóba, és berakták a helyükre az érkezőket, egymás ellen hangolták őket. Tudták, hogy másoktól elvették, és más ágyába kell befeküdni. Nagyon vallásosak voltak a bukovinai székelyek és vasárnap, amikor elmentek a templomba felvették az ünnepi viseletüket. A sváb népviselet ezzel szemben nagyon puritán és fekete. És amikor látták a gyászos, meggyötört sváb embereket, soha többé nem vették fel a népviseletet.”⁵⁸

A falukutatás történetének bemutatása és a történelmi kitekintés után a dolgozatban a Tevelen és Garán készült fotókat elemezzük a települések megismert története és további szempontok alapján. Előtte azonban bemutatjuk, hogy miként kapcsolódik egymáshoz a fotográfia és az antropológia, valamint, hogy miként tekinthetünk a képekre elemzési eszközként.

6. Miként kapcsolódik össze a vizuális antropológia és a fotográfia? Hogyan válhat a fénykép a kutatást kiegészítő médiummá?

Ez a fejezet azt hivatott bemutatni, hogy miként kapcsolódhat össze akár a vizuális antropológia, akár a vizuális szociológia a fotográfiával, illetve kitér arra is, hogy miként válhat a fotó a kutatást segítő és kiegészítő eszközzé.

A mai vizuális szociológia tulajdonképpen a fényképezés és a társadalmi reflexiók közeledésének eredményeként alakult ki. A fényképezés a „társadalmi fotográfia” területével gazdagodott, a szociológia pedig az ún. „szociológiai fotográfia” területével.⁵⁹

A fotósok a kezdetektől fogva fontos feladatuknak tekintették a társadalmi világ lefényképezését, így a társadalomkutatók időről időre lefotózták a kutatásaikat érintő embereket és helyszíneket. A fotósok egyre több antropológiát és szociológiát tanultak, a társadalomkutatók pedig fényképezést.⁶⁰ Ezzel kimondhatjuk azt is, hogy már igen korán felismerték a fotográfia és a társadalomkutatás kölcsönösen fontos szerepét.

A néprajzi kutatások során, szintén kihagyhatatlan eszközként tekintenek a fényképekre, hiszen a néprajzi jellegű és szemléletű folyamatok megismerésében a fényképezés lehet módszertani eszköz és fontos forrás egyaránt. A technikai eljárások egyszerűsödése során, egyre inkább igyekeztek a fénykép dokumentációs tulajdonságát kihasználni, így tulajdonképpen kimondhatjuk, hogy a néprajzi kutatást nem lehet elképzelni fényképek és

⁵⁸1. sz. melléklet. Részlet a Kolczonay Katalinnal készített interjúból

⁵⁹ Piotr Sztompka: Vizuális szociológia. A fényképezés, mint kutatási módszer. Budapest-Pécs: 2009.29.

⁶⁰ Uo. 29.

filmek készítése nélkül. Azt azonban fontos leszögeznünk, hogy a néprajzi fényképezés módszertana nem egységesen kidolgozott terület, a képek minősége sok mindentől függhet.⁶¹

„A fényképes rögzítés tárgya kezdettől fogva elsősorban az emberre és annak tevékenységére irányult.”⁶² Ez nem történt másként Gaál Erzsébet esetében sem, aki a radnóti falukutató táborok során szintén az emberekre és a helyekre helyezte a hangsúlyt. Itt azonban fontosnak tartjuk megemlíteni, hogy Erzsébet nem volt hivatásos fotós, *csupán* egy diák, aki meg szeretne volna örökíteni az eseményeket. Éppen ezért, különbséget kell tennünk a hivatásos fotósok és az amatőr fotósok között.

A tömeges amatőr fotózás akkor kezdődik el, amikor Eastman Kodak, 1888-ban feltalálja az igen egyszerű kézi kamerát. Minél egyszerűbbé vált a fotózás, annál inkább nőtt az amatőr fotózás népszerűsége, ami így a hétköznapi élet fontos alkotóeleme, illetve a társadalmi interakciók fontos médiuma lett.⁶³

„A fényképezés kutatási eszközként, pontosabban szólva tehát kutatási módszerként és interpretációként való alkalmazása a néprajzi-antropológiai megfigyelés, adatrögzítés, értelmezés, a kutatási folyamat különböző fázisainak szerves része, függetlenül attól, hogy a fényképezőgépet a kutató maga használja-e, vagy fotós szakember működik együtt, vagy a kutatás maga elsődlegesen a vizuális megismerésre épül-e.”⁶⁴

A kutató, néprajzkutató a képeket vizsgálja, hiszen azokat jól használhatja a cselekvésformák, közösségek, ismeretlen kultúrák és sajátos életkörülmények megismerésének forrásául. Elmondhatjuk tehát, hogy minden fénykép lehet néprajzi fotó, függetlenül attól, hogy ki, mikor és milyen célból készítette.⁶⁵ Éppen ezért tartottuk alkalmasnak a Gaál Erzsébet által, a falukutatásokon készített képek elemzését.

Hisszük, hogy minden kép beszél, hogy a kiválasztott (teveli és garai) képek mesélni tudnak az ott történetekről, a különböző élethelyzetekről.

Mielőtt elkezdenénk a képek elemzését, fontos tisztáznunk, hogy miként kezdhethetünk neki, milyen módszereket hívhatunk segítségül az elemzéshez, illetve, hogy az interjúkat milyen módszerek alapján bontjuk ki.

⁶¹ Fotó és néprajzi muzeológia. Tanulmányok. Szerkesztette: Fejős Zoltán. Budapest: 2004. 7.

⁶² Piotr Sztompka: Vizuális szociológia. A fényképezés, mint kutatási módszer. Budapest-Pécs: 2009. 30.

⁶³ Uo. 32.

⁶⁴ Fotó és néprajzi muzeológia. Tanulmányok. Szerkesztette: Fejős Zoltán. Budapest: 2004. 8.

⁶⁵ Uo. 8.

7. A dolgozat kutatási módszertana

A kutatás során kizárólag kvalitatív elemzési módszereket alkalmazunk, mivel a társadalomtudomány területén az emberek cselekedetét, gondolkodását, és nyelvét vizsgáljuk. Ezek az adatok azonban nem fizikai, számszerűsíthető tényezők, amelyeket kvantitatív módszerrel elemezhetnénk.⁶⁶ Képinterpretációval, strukturált interjúval, valamint annak elemzésével jutunk arra az eredményre, hogy hipotéziseink beigazolódnak vagy megdőlnék.

7.1. Képinterpretáció

A vizuális kommunikáció, a képelemzés mint módszer a technika fejlődésével kikerülhetetlenné vált a társadalomtudomány területén.⁶⁷ Kutatásunk során a közvetlen emberi kommunikáció fotólenyomatain keresztül vizsgáljuk a falukutató diákok és a lakosság közötti kialakuló kapcsolat folyamatát. Ezek az aspektusok a falukutatás során készített fotókon jelennek meg.

A képek elemzését követően, pontosabb eredményt fotóinterjú készítésével tudunk elérni. Az általunk elemzésre került képeket néhányan a falukutató táborokon résztvevők közül is megvizsgálják, a két elemzés párhuzamba állítása adja meg a választ, hogy beigazolódnak-e az a hipotézisünk, mely szerint a falukutató táborok alkalmával készült fotókon felfedezhető a falukutatók és a lakosság kapcsolatának alakulása.

Ennél a pontnál fontos leszögeznünk, hogy csupán a képek elemzésével nem ismerhetjük meg a falvak és az ott élő emberek életét. A fotók nem mutatják meg pontosan, hogy milyen a falu környezete és milyenek a társadalmi viszonyok. Azonban a települések (Gara és Tevel) történelmi háttérének megismerése és a falukutatókon résztvevőkkel készített mélyinterjúk olyan ismeretekkel szolgáltak, amelyek segítségével a képek és az elbeszélések, emlékek egységgé kovácsolódtak, így a fotók számunkra is gazdagabb tartalommal teltek meg. Az, hogy bizonyos ismeretekkel már rendelkezünk a falukutató táborokról és a települések történelméről, azt eredményezi, hogy nem teljesen kívülállóként elemezzük a képeket. Az objektivitás azonban továbbra is fennáll, mivel sosem vettünk részt a táborokon, nem láttuk, milyen helyzetekben, milyen módszerekkel készültek a fotók.

⁶⁶ Sántha Kálmán: Multikódolt adatok kvalitatív elemzése. Eötvös József Könyvkiadó. Budapest: 2013.16.

⁶⁷ Uo.15.

7.2. Strukturált interjú, interjúelemzés

Ezt a két módszert második kutatási tárgyunk elemzésére használjuk. Annak kiderítésére, hogy hatással voltak-e a táborok a tanulók pályaválasztására, az interjú a legalkalmasabb módszer. Azonban az interjú készítése során több nehézség is felmerülhet: az alany eltér a kérdéstől, a témától, nem kapjuk meg a pontos választ kérdéseinkre és igen időigényes. Ráadásul a második hipotézis bizonyítására nem elegendő mindössze egy, két vagy három interjút készíteni. Így a strukturált interjú módszerét alkalmazzuk, amely nagyobb minta bevonásával célravezetőbb, mint a mélyinterjú.

Strukturált interjút készítünk a falukutató táborokon résztvevőkkel, az interjú alanyai ugyanazokat a kérdéseket kapják. A válaszok összesítése és elemzése révén megtudhatjuk, hogy szerepet játszottak-e a táborok a résztvevők pályaválasztásában. Az eredmény nem reprezentatív, mivel nem a teljes mintát (a falukutatók valamennyi résztvevőjét) fedi le, de mégis érdekes következtetéseket vonhatunk le a válaszokból. A vezérfonalas interjút a teveli és garai falukutatókban résztvevő valamennyi volt diák megkapta egy öregdiák levelezőlista segítségével.

8. A fotók elemzése

8.1. Az elemzendő képek kiválasztása

A falukutató táborok résztvevőinek hála, az összes — Gaál Erzsébet által, a táborokban készített, a későbbiekben digitalizált — fotó elkerült hozzánk, így bőven volt alkalmunk a válogatásra. A fekete-fehér fotókon fellelhetők a teveli és garai lakosok, az ottani épületek és tájak, a népviseletek, népi hímzések, szövések, a falukutató tanárok, diákok és reményeink szerint a kibontakozó kapcsolatok is.

A képeken a társas kapcsolatokat kerestük, amelyeken kutatók és falubeliek is fellelhetők, továbbá a népviseleteket, népi motívumokat is figyelembe vettük, hogy még több információval szolgáljanak az elemzésre szánt egységek. Sok olyan fotó is volt a gyűjteményben, amelyen a tájat vagy egy-egy épületet örökített meg Erzsébet, ám azokat nem tartottuk indokoltnak betenni az elemzésre szántak közé.

Ezek alapján választottunk ki 8-8 fotót Tevelről és Garáról.

8.2. A fényképek elemzési módja, a közvetlen emberi kommunikáció csatornáinak bevonásával

A fotókat a közvetlen emberi kommunikáció nem verbális csatornáin alapján elemezzük, figyelembe véve a mimika, a tekintet, a gesztusok, az érintés, a testtartás, a térközsabályozás és nem utolsósorban a kulturális szignálok képi megjelenését.⁶⁸ E területek rövid bemutatásához Buda Béla⁶⁹ egyik könyvét hívjuk segítségül.

A továbbiakban a Fotográfia című film is segítségül szolgál számunkra a képek elemzéséhez. A filmben szereplő három főhős célja, hogy a felismerhetetlenségig agyonretusált képek helyett az emberek igazi arcát, beszédes mozdulatait és árulkodó tekintetét örökítsék meg. Eközben pedig különös emberi sorsok is feltárulkoznak, amelyeket egyaránt jellemez a boldogság, a szomorúság és a mélységes tragédia.⁷⁰ Hasonlóan történt mindez ezeknek a fotóknak az elkészítésénél is, amelyek most elemzésre kerülnek. Ugyanakkor fontosnak tartjuk leszögezni, hogy ennek a fejezetnek nem feladata részletes bemutatást adni, csupán érintőleges módon kívánja megmagyarázni az alábbi kommunikációs csatornákat.

Az elemzés első felében a dolgozat készítőinek álláspontja kerül leírásra a képekkel kapcsolatban, a második felében pedig a fotóinterjú résztvevőinek (Ilona és Katalin, volt falukutatók) emlékezésen alapuló kommentárjaiból emelünk ki részleteket, amelyek igazolják vagy elutasítják első hipotézisünket, miszerint a fényképekről egyszerűen leolvasható a falukutatók és a falubeliek kapcsolatának aktuális állomása.

Mimika

„A mimikai kommunikációban a jelzéseket a szem és a száj körüli izmok finom és összerendezett mozgásai keltik. E mozgások részben akaratlagos kontrol alatt is állnak, de emellett akaratlan impulzusok is befolyásolják őket.”⁷¹ Darwin szerint nyolcféle, evolúciósan kódolt, ún. alapérzelem-fajta jelenhet meg az emberi arcokon, ám a kérdést legrészletesebben Ekman tanulmányozta, aki szerint a következő hét alapérzelem-fajta tükröződik univerzálisan az arcon: öröm, meglepetés, félelem, szomorúság, harag, undor és érdeklődés.⁷²

⁶⁸ Buda Béla: A közvetlen emberi kommunikáció szabályszerűségei. Animula kiadó. Budapest: 2000.5

⁶⁹ Magyar orvos, pszichiáter, pszichoterapeuta és addiktológus http://hu.wikipedia.org/wiki/Buda_B%C3%A9la

⁷⁰ Fotográfia című film. http://www.port.hu/fotografia/pls/w/films.film_page?i_film_id=3407 (2014.11.16.)

⁷¹ Buda Béla: A közvetlen emberi kommunikáció szabályszerűségei. Animula kiadó. Budapest: 2000.82

⁷² Uo.77

Tekintet

A tekintet önálló kommunikációs csatorna, melynek kezdeményei már a magasabb rendű állatokban is megvannak. A tekintet irányának és tartalmának mindig szignál értelme van, és többnyire öntudatlan; sok mindent kifejezhet, elárulhat interakciós partnerünkkel kapcsolatos érzelmeinkről, viszonyulásunkról.⁷³

Gesztusok

A fej, a kéz és a karok mozgását a gesztusok közé soroljuk. Általában mozgásban vannak, ám mindenképpen értelmük és jelentésük van. A kezek például hívást, elutasítást, de akár tiltakozást is kifejezhetnek. Fontos megjegyezni, hogy a gesztusokkal rokon, ám sokan önálló kommunikációs módnak tekintik az érintést, ami szintén kommunikatív jelentéssel bír.⁷⁴

Testtartás

A testtartás szubjektív értékelést, álláspontot és viszonyt fejez ki. Érdekes, hogy a testtartásban sok különbség fedezhető fel a két nem között, ám ezek nem biológiai eredetűek, hanem egyszerűen kulturális szabályok.⁷⁵

Térközszabályozás

Kommunikációs jelentősége van annak a távolságnak, amelyet az emberek az interakciók során egymáshoz képest felvesznek, hiszen a távolság befolyásolja a hallást, a látást és a legfontosabb érzékszerveket, amelyek a kommunikációban szerepelnek.⁷⁶

Kulturális szignálok

„...kommunikációnak veszik az ember környezetének jellegzetes tárgyait vagy külsőségeit is, amelyek rá nézve valamilyen lényeges információt hordoznak. Így a nem verbális kommunikáció eszközeinek tekintik a ruhát, a hajviseletet, a test különböző diszeit, a jelvényeket, vagy a jelvény értékű tárgyakat...”⁷⁷

Megállapíthatjuk tehát, hogy ezek a jelek igen fontos információkat hordoznak és továbbítanak az ember személyiségéről; egy részük tudatosan vállalt jelzés, más részük pedig spontán, öntudatlan.⁷⁸

⁷³ Buda Béla: A közvetlen emberi kommunikáció szabályszerűségei. Animula kiadó. Budapest: 2000.P.83-84

⁷⁴ Buda Béla: A közvetlen emberi kommunikáció szabályszerűségei. Animula kiadó. Budapest: 2000.P.89-91

⁷⁵ Buda Béla: A közvetlen emberi kommunikáció szabályszerűségei. Animula kiadó. Budapest: 2000.P.91-92

⁷⁶ Uo..92

⁷⁷ Uo..98

⁷⁸ Uo..98

8.3. A Tevelen készült fotók elemzése

Tevelen 1976-ban jártak a radnóti falukutatók. A Tevel történelmét kifejtő fejezetben már megismerhettük a lakosság küzdelmes, szomorú sorsát. Az egykori sváb falu a ki- és betelepítések következtében székely, német, és felvidéki magyar lakosságúvá vált. Az áttelepítések azonban konfliktusokat szültek a lakosság körében különböző kulturális jegyeik és eltérő életmódjuk miatt. A falukutatáson résztvevők többször is elmondták a velük készített interjúk során, hogy a nemzetiségi csoportok nem álltak egymással szóba, ellenségekké váltak, holott a rendszer áldozatai voltak mindannyian.

A falukutatók nem kis feladatot vállaltak, amikor elhatározták, hogy ezt a települést és annak történetét szeretnék megismerni. Tudták, hogy nem lesz egyszerű elfogadtatni magukat a lakossággal és szóra bírni őket.

„Nagyon féltünk, nagyon izgultunk... Hogyan szólítunk meg embereket ismeretlenül? Így utólag tanulságként azt hiszem, hogy kimondhatom, ez volt a legfontosabb része az egésznek. Én ezt egy életre megtanultam.”⁷⁹

Jobbágy Kati néni azt tanácsolta tanulóinak, hogy ne csak egyszerűen kopogtassanak be a falubeliek ajtaján és mondják el, kik ők, mit akarnak, hanem kapcsolódjanak be a falusiak életébe. A diákok felajánlották segítségüket, és nekiláttak dolgozni. Babot pucoltak, dinnyét szedtek, és így kezdték kialakítani kapcsolatukat a falu lakosaival.

„Meg kellett tanulni az embereket megszólítani, nem zavarva, zaklatva őket. Olyan rossz élményeket éltek át, amik hozzájárultak ahhoz, hogy nem igazán szerettek beszélni. Sok volt bennük a gát, ami miatt nem volt könnyű megszólalni.”⁸⁰

1. kép

A fájdalmas múlt ezen a képen igen erőteljesen mutatkozik meg. Az idős néni tekintete szomorúságot tükröz, szájának görbülete olyan, mintha sóhajtana. Testtartása is különleges: a hátratett kéz azt mutatja, hogy az illető szorong, nem érzi magát komfortosan az adott szituációban. Emellett azt figyelhetjük meg, hogy pózként a vigyázzállást vette fel, amely ugyancsak a kényelmetlen, feszélyezett helyzetre utalhat. Ennek magyarázata lehet a bizalmi kapcsolat hiánya közte és a falukutatók között.

⁷⁹ 1. sz. melléklet. Részlet a Törzsök Éduával készített interjúból

⁸⁰ Uo.

Mégis, a néni beleegyezett a fénykép elkészítésébe, így valószínűsíthető, hogy a fotózás miatt érzett „lámpaláz” készítette ennek a testtartásnak a felvételére. Viseletéről elsőként nehéz megmondani, hogy milyen nemzetiségű, de egyszerű fekete szoknyájáról és sötét ingéről arra lehet következtetni, hogy az illető sváb nemzetiségű.

Részlet a fotóinterjúból:

„Biztos, hogy sváb, a haja is szép, rendezett kontyban van, ahogy ők hordták. Szép, markáns arca van. Ebben a tartásban látszik, hogy ő odaáll, nagyon tartásosan, mert fényképezik. Mellette a falukutató leány, akinek belóg a könyöke, lazán áll mellette, semmi görcs nincs. Biztos, hogy volt már kapcsolat közöttük. A kép már a beszélgetés után készült.”

2. kép

A második kép jellemző tulajdonsága a komorság, amely az idős asszony mimikájáról olvasható le. Különös a száj pozíciója, láthatóan összeszorítja. Ez leginkább azt jelentheti, hogy nincs még „kibékülve” a helyzettel. Az összeszorított száj ugyanis a feszélyezettségre, a szorongásra, de haragra is utalhat. A

nemtetszést fejezheti ki a kissé összeráncolt szemöldök is. Mégis, a távolba meredő tekintet, a szemek szomorúságot tükröznek. Összességében elmondhatjuk, hogy ezen a képen még nem láthatunk bizalom kialakulására utaló jelet. Az asszony még idegenként tekint a tanulókra. Mivel mindössze a kendő látható öltözkézből, nehéz lenne arra következtetni, hogy milyen nemzetiségű.

A Fotográfia című filmben különbséget tettek a „szép” fotó és az „ellessett” fotó között. A „szép” fotó rendezett, beállított, retusált képet jelentett, amelyet gyakran betettek az albumba vagy kitettek a falra. Ezzel szemben az „ellessett” fotó a hétköznapi életet, a spontán helyzetek megörökítését jelentette. Ezen a képen valószínűleg spontán fotóról beszélhetünk, az asszony vélhetően nem is tud róla, hogy kép készül.

Részlet a fotóinterjúból:

„Egy kemény arcú nénit látunk, de nem arról van szó, hogy szigorú és haragos lenne. A lélek keménységét látjuk, fájdalmas dolgokról beszélt. Sokszor volt nagy csönd, miközben mesélt. Befelé tekint, elmereng, és ezt örökítette meg a fotó.”

3. kép

Ezen a képen egy falukutatót és egy teveli lakost láthatunk. Épp „zajlik” a falukutatás, a tanuló kezében jegyzeteket látunk, amelyeket a kutatás során készített. Az idős ember kezében (földművelő) eszköz látható, amelyből arra következtethetünk, hogy munkavégzés közben készült a fotó. Minden bizonnyal egy oldottabb hangulatú szituációt ábrázol a kép, ahol a férfi munkáját mutatja be a diákoknak. A térközsabályozást tekintve a távolság közeli semleges. Beállított képről ebben az esetben semmiképp sem beszélhetünk, hiszen egy cselekményt láthatunk a képen, tehát spontán módon lett megörökítve a szituáció. Ez abból is érzékelhető, hogy a kép szereplői a földre tekintenek, kicsit talán zavarban vannak. Összességében mégis egy közelebbi kapcsolat látható a képen, amikor a falu lakosai már felengedtek, és sikerült szóra bírni őket.

Részlet a fotóinterjúból:

”Ez volt a munkamódszerünk, különösen az elején, hogy dolog-időben mentünk, az utcán szólítottuk meg az embereket... Ez egy tipikus szituáció volt, és a kép is ezt örökítette meg. Ez már nagyon jót jelentett, ha engedték, hogy elkísérjük őket. A székek végtelenül nyitottak voltak, de a maguk szenvedéséről nem kezdtek el azonnal beszélni, sőt egyáltalán nem. A földről, a gyerekeikről azonban egyből meséltek, aztán szép lassan egyre mélyebben láttuk a dolgokat.”

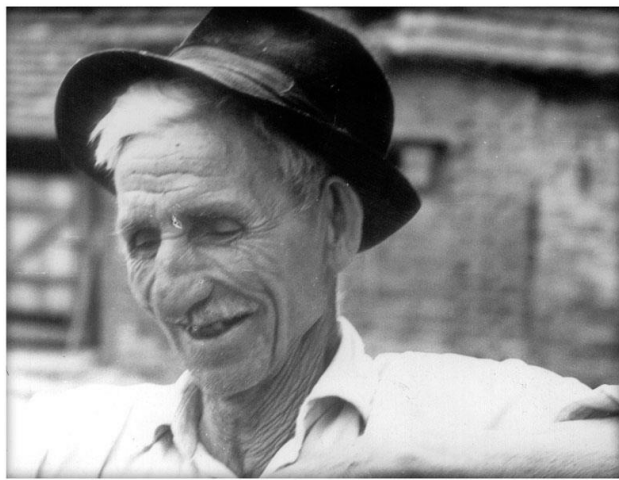

4. kép

A fotó ugyanarról a bácsiról és falukutatóról készült, mint az előző képen, valószínűsíthető, hogy a férfi felesége szerepel még a képen. Bizonyosan már egy jó kapcsolat alakult ki közöttük, ezért is készülhetett a közös fénykép. A teveli képek közül ez a fotó az első, amely beállított típusú. A falukutató lány átkarolja az idős házaspárt, a térköz nagyon közeli. Mégis felfedezhető, hogy a lány nem közöttük áll, hanem inkább mögöttük, nem fogja közre őt a férj és a feleség. Ugyan a lány nyit feljüket azáltal, hogy átkarolja őket, de ez viszonzatlan marad. Az idős bácsi mintha vigyázzállásban állna, ami feszélyezettségre utalhat, az asszony pedig ujjait dörzsölgeti, nem a fényképezőgép irányába tekint, ez a nyugtalanság jele lehet. Mégis úgy értelmezhető, hogy ezek a bizonytalanságok inkább a fényképezőgép jelenléte miatt érzékelhetők, az idősök nincsenek hozzászokva a fényképezéshez, ugyanis a 70-es évek falusi valóságának nem volt része a fotózkodás, csupán az alkalmi fényképezés, esküvőn, ballagáson. A kulturális szignálok nem árulják el pontosan, hogy milyen nemzetiséghez tartoznak a képen szereplők, mindössze annyit állapíthatunk meg, hogy egyszerű, otthoni viseletben láthatók.

Részlet a fotóinterjúból:

„Két kicsike ember, székeltek. A bácsi katonai múltja meglátszik a testtartásán, a két keze párhuzamosan a combja mellett, szembenéz, feszesen, katonásan áll. Az osztálytársunk hátulról mind a kettőjüket átkarolja. A paraszti világban ez nem megszokott dolog. A házaspár egymással nem érintkezik a képen. Minden bizonnyal nem szokták meg, hogy ha egymás mellett állnak, át is karolják egymást a kép kedvéért. A falukutató lány érintése kétségkívül azt mutatja, hogy itt már kialakult a jó viszony.”

5. kép

Az ötödik fotón egy vidám, idős bácsit látunk; szinte nevet. Ez a kép azt igazolja, hogy itt már fesztelenebb társalgás folyt a falukutatók és a falubeli között. A széles mosoly arról is tanúskodhat, hogy a bácsi eleve közvetlenebb személyiség, akivel a falukutatók könnyebben alakíthattak ki jó kapcsolatot. A bácsi bizonyosan mesél a

diákoknak, és eközben készülhetett a fénykép. Valószínűleg nem tudta, hogy fotó készül róla, ezért nem néz a fényképezőgép felé, nem feltételezhető, hogy zavarban lenne.

Részlet a fotóinterjúból:

„Itt nagyon jól érzi magát a bácsi. Már feltolta a kalapját. Volt, hogy énekeltek nekünk, táncoltak is. Itt már belemelegedett a táncba. Nem kifele kommunikál, hanem táncol és ez a pillanat lett megörökítve, ezért sem néz a fényképezőgép felé. Abszolút oldott helyzetet látunk a képen.”

6. kép

A hatodik kép a térközszabályozást tekintve a bizalmi kapcsolatok típusába tartozhat. Nincs nagy távolság a falukutatók és a bácsi között, sőt a bácsit körülveszik a diákok. Ez láthatóan nem ejti zavarba, sőt jól érzi magát. Mimikája jó kedvet közvetít, szája mosolyra húzódik, mondhatni csibész mosoly. Különösen érdekes, hogy bár a fotón nehezen észrevehető, a fiatal lány mögött áll valaki (csak az orra látszódik), valószínűsíthető, hogy a bácsi vele beszélget. A falukutatók lelkesen veszik körül, egyikük jegyzetet készíthet a beszélgetésről. Ez a fotó mindenképp egy közvetlenebb kapcsolatot mutat

be. A diáklányok mimikáját is érdemes szemügyre venni. A bal oldali kutatón a koncentráció figyelhető meg, amint éppen jegyzetét készíti. A háttérben egy bejárati ajtó látható,

elképzeltető, hogy a bácsinál jártak a falukutatók, és a fénykép a látogatás végén készült, ahogy elhagyják a tanulók a házat. A házigazda kint várja őket és válaszol a falukutatók feltett kérdéseire.

Részlet a fotóinterjúból:

„Erre a bácsira nagyon emlékszem. Nagybeszédű volt, és igazán mosolygós. Látszik, hogy nagyon élvezi a helyzetet, két fiatal lány veszi körül. A teste más irányban van, mint amerre beszél, ebből az látszik, hogy mind a két lánnyal kommunikál, egyszerre. A kapcsolat itt teljesen jó volt. A fiatalokon látszik, hogy nagyon komolyan veszik a munkájukat. A jobb oldalon álló osztálytársunkból pedig néprajzkutató lett.”

7. kép

Elképzeltető, hogy a kép a tábor végén készült, amikor már kialakult egyfajta bizalmi kapcsolat a falukutatók és a falubeliek között. A fotó különlegessége a széles mosoly: a fogazat hiányosságáról ritka, hogy fénykép készüljön. Ez azonban láthatóan nem zavarja

az asszonyt. Testtartása is azt mutatja, hogy kedvére van a fotózás. Kezei ruhája övében pihennek, mintha kifejezetten ezt a pozíciót vette volna fel a fotó kedvéért. Ha összehasonlítjuk az első képpel, igen nagy különbségekre figyelhetünk fel. (Az első fotón vigyázállás hátratett kézzel, szomorúságot, komolyságot kifejező tekintet. Ezzel szemben, ezen a képen mosolygás, külön beállítás a fotózásra.) A gát, amely miatt nem mertek megszólalni végül felszakadt, és el merték mesélni a pesti diákoknak, hogy miként mentek keresztül.

„A beszélgető partnereink előbb utóbb gondolták, hogy ezek a tizennégy éves gyerekek nem a hatóság felől érkeznek.”⁸¹

⁸¹ 1. sz. melléklet. Részlet Törzsök a Törzsök Éduával készült interjúból

Részlet a fotóinterjúból:

„Ez a néni nagyon boldog volt, látszik rajta a boldogság, hogy találkozott velünk, valaki meghallgatta, és elmondhatta történetét. Boldogan áll a gép elé, és az is látszik, hogy büszke a portájára. Gyönyörű tiszta van, rend, és gyönyörű a kert. Van benne egy bájos, nőies mozdulat is, igazítja saját magát, hogy szép legyen.”

8. kép

Az utolsó teveli fotó egy csoportkép, valószínű, hogy a tábor végén készülhetett. Ha a mimikát figyeljük, az arcokon egyaránt a mosoly fedezhető fel. A kendős asszony a második képen is szerepel, ahol összeráncolt szemöldökkel és összeszorított szájjal látható. Ezen a képen azonban ő is

mosolyog, a fényképezőgépre figyel. A mellette ülő férfi is több képen szerepelt, ő ugyanúgy, barátságosan mosolyog, ahogy az előző fotókon is. Feltételezhető, hogy egy házaspárról van szó. A kendős néni mellett talán egy szomszéd ül, akivel ugyancsak jó viszonyt alakítottak ki a falukutatók. Ez abból látszik, hogy a falukutatók az asszonyok vállaira helyezték kezüket, ami közvetlenebb, szinte baráti viszonyra utalhat. A jobb szélén ülő falukutató — hely szűke miatt — szorosan ül a házigazda mellett. A mosolyából ítélve nem tűnik feszültnek, bár kéztartása arra utalhat, hogy kicsit zavarban van. Érdekes a bal szélén álló diáklány testtartása, aki csípőre tett kezével egy kényelmi pozíciót vett fel, amely azt fejezheti ki, hogy komfortosan érzi magát a szituáció közben. Jobbról, a harmadik tanuló széles mosolya arról tanúskodhat, hogy igazán jól érzi magát. Összességében megállapíthatjuk, hogy ezen a fényképen kedves — kicsit ugyan félénk, de barátságos — légkört tapasztalhatunk.

Részlet a fotóinterjúból:

„Ez a kép a teveli tábor végén készült. Amikor a család összeül, és képet készítenek. Ahogy középen ül a férfi és az asszony, ahogy tartják a kezüket, ez minden néprajzi családi fotón így van. Az asszony mellett a Mama ül, valamelyik anyja. Ez a kép pedig egy emlékfotó, érdekes, hogy csak lányok vannak a falukutatók részéről. Nagyon megható kép.”

8.4. A Garán készült fotók elemzése

Amint az már a történeti fejezetben leírásra került, Gara egy Bács-Kiskun megyei hatnemzetiségű falu, ahol magyarok, bunyevácok, horvátok, szerbek, németek és székelyek élnek. A következő, Gaál Erzsébet által készített képeken tehát ilyen nemzetiségű embereket, népviseleteket és mintákat fedezhetünk fel.

9. kép

Ezen a fotón (valószínűleg) székely nőt láthatunk, székely népviseletben. Erdély magyar lakta területein székelyek élnek a legnagyobb számban, az öltözetük pedig sokkal egyszerűbb, mint a kalotaszegi vagy a torockói. A székely női viselet igen jellegzetes darabjai a fodros ing, valamint, a lajbi és a rokolya⁸². A fehér gyolcsból készült korcos ing bevarrott, hosszú ujjú, a nyakban és a kéznél pedig fodor díszítette. Erre az ingre kerül rá a lajbi, azaz a bársony mellrevaló. A képen egy idős asszonyt láthatunk, aki kávébarna vagy fekete vászonnal bélelt és fekete bársonnyal díszített lajbit visel.⁸³ Az asszony szoknyáját a képen nem látjuk, ugyanis a szőttes eltakarja, ám a rokolya, azaz a bő, ráncos szoknya anyaga gyapjú, hossza és összeállítási módja életkor szerint változott.⁸⁴ Az asszonyon látható kendőnek, keszkenőnek is nagy szerepe van, hiszen a keszkenő — mint a hűség szimbóluma⁸⁵ — külön jelentőséget kapott.⁸⁶ Az asszony a kezében egy úgynevezett torontáli szőttest, torontáli szőnyeget tart, amely 1885 és 1914 közötti időszakban széles körben ismert háziipari termék volt.⁸⁷ Érdekes ezen a képen, hogy a kézimunkát, szőttest a képen nem a csendélet részeként láthatjuk, hanem az asszony tulajdonképpen felmutatja a fényképező személynek, és valószínűleg a falukutató diákoknak. Nyilvánvaló, hogy beállított fotót látunk, hiszen a viselet bemutatásáról szól a kép, s ennek tudatában hagyja magát fényképezni az asszony, A szőttes megmutatása a kéz gesztusában is megjelenik, a saját

⁸² Háizsőttesből készült bő, ráncos szoknya. <http://meszotar.hu/keres-rokolya> 2014.10.16.

⁸³ Varga Marianna: Magyar népviseletek régen és ma. Az anyanyelvi konferencia védnöksége és a hazafia népfront kiadványa. Budapest: 1982. 82-82.

⁸⁴ Varga Marianna: Magyar népviseletek régen és ma. Az anyanyelvi konferencia védnöksége és a hazafia népfront kiadványa. Budapest: 1982. 82-83

⁸⁵ Flórián Mária: Magyar parasztviseletek. Planétás kiadó. Győr:2001.98.

⁸⁶ Uo. 98.

⁸⁷ A torontáli szőnyeg és a háziipar

http://www.magyarmuzeumok.hu/targy/896_a_%E2%80%9Etorontali%E2%80%9D_szonyeg_es_a_haziipar 2014.10.16.

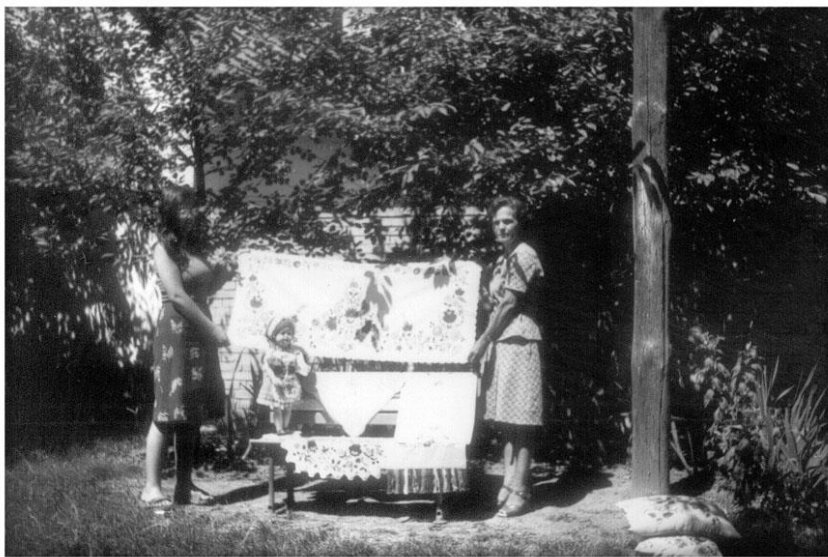
identitásához fűződő egészséges büszkeség, önbizalom, és a vállalás. Önmaga felvállalása. Nem utolsó sorban pedig az a bizalom, amely közte és a falukutatók között alakult ki. Az érzés, hogy megbízik bennük, és megkedvelte őket annyira, hogy megmutatja nekik azt, ami őt és az identitását a legjobban jellemzi. Ennek alapján pedig azt feltételezhetjük, hogy az asszony és a diákok többször is beszélgettek, közel kerültek egymáshoz, így elértek ahhoz a ponthoz, amikor az asszony beengedi őket a személyes szférájába.

„Nekünk sikerült előszedni a szekrény mélyéről. Én mind a mai napig ezeket a sorsokat hordozom. Ha az embert megérinti, onnantól kezdve a saját sorsa is. Szembenézni mindennel csak személyes élménnyel lehet, nem előadásokkal.”⁸⁸

Részlet a fotóinterjúból:

„Egy alacsony, tömzsi nőt látunk, ez pedig igen jellemző testalkat a székeleyknél. Amikor már jobb kapcsolat alakult ki köztünk, megkértük őket, hogy mutassák meg a viseleteiket. Mi öltöztettük fel őket, ennek a beöltöztetésnek, megmutatásnak pedig van egyfajta szakrális, vallási jellege.”

A népviselet megmutatásához kötődik a következő kép is, amelyen egy kalocsai terítőt láthatunk.

10. kép

Ezen a beállított fotón egy kalocsai futót, a padon felöltöztetett babát és további más kalocsai hímzést láthatunk. Kalocsa viszonylag új keletű, színekben gazdag népviselete egyike a legismertebbeknek. Az 1930-as évektől kezdve

egyre inkább piros, zöld, kék, lila, sárga színeket kezdtek alkalmazni, így a mai viseletdarabokat is gyakran színes hímzések borítják.⁸⁹ A motívumokat tekintve a kalocsai hímzésben igen elterjedt a virágornamentika, amely mezőkön megtalálható virágokat

⁸⁸ 1. sz. melléklet. Részlet a Kolczonay Katalinnal készített interjúból.

⁸⁹ Balassa Iván- Ortutay Gyula: Magyar néprajz. Corvina kiadó. Békéscsaba: 1979 .334-335.

alkalmaz: tulipán, szegfű, margaréta, rózsza, kalocsai pirospaprika stb.⁹⁰ Egyértelműen látszik tehát, hogy kalocsai hímzést láthatunk a képen, ám az előzővel ellentétben itt valószínűleg egy diák és egy helyi lakos, a hímzések tulajdonosa mutatja be az anyagot. Ezt az idősebb asszony tekintetéből gondolom, hiszen egy falukutató tanár talán mosolyogva, örömmel mutatta volna be, ám itt az asszony arckifejezését tekintve inkább zártságot tudunk leolvasni. Így valószínűleg itt még nem alakult ki olyan jó kapcsolat a kutatók és az asszony között, talán még nem bízott bennük annyira, ám azt elmondhatjuk, hogy a saját identitására büszke, hiszen mégis kihozta a házból, és szinte kirakatba illően rendezte el a padon ezeket a terítőket.

Részlet a fotóinterjúból:

„Emlékszem a babára. Szépen elővették elrendezték és kitették a padra. Nekünk szedték elő, így itt már tökéletes kapcsolatról beszélhetünk, hiszen a személyes holmijukat nem mutatták meg első körben.”

A népviselet bemutatásának jegyében a következő két kép is sokatmondó szerepet tölt be a fejezetben.

11-12. kép

Ezek a fotókon egy bunyevác népviseletbe öltözött nőt fedezhetünk fel, aki mosolyog, láthatóan örül, és jól érzi magát. Eleinte arra gondolhatunk, hogy itt valószínűleg egy falukutató diák öltötte magára a népviseletet, ám később, megfigyelve a nő testtartását és az összekulcsolt kezeit vélhetően, egy bunyevác nőt ábrázol a fotó. Erre a népviseletre nagyon jellemző, hogy a nők

⁹⁰ Kalocsai hímzés http://hu.wikipedia.org/wiki/Kalocsai_h%C3%ADmz%C3%A9s 2014.10.16.

brokátselyem, préselt, nagy virágos anyagból készítették ruháikat. A század elején a szoknya a földig ért, ám az 1910-es években a bokáig rövidült le. A blúz alja hosszú, a csípő aljáig ér, és oldalt is, és vállon is záródik.⁹¹ A fiatal nő arca mosolyra derül, láthatóan ő is büszkén viseli a népviseletét, meg is mutatja azt, ám amit a második képen látunk, az több mint egyszerű bemutatása valaminek. Nem olyan, mintha kézbe venne valamit, úgy mutatva meg, hiszen ő saját magát mutatja, felemelve a szoknyáját, megmutatva az alsószoknyáját miközben kilátszik a bokája. Ez arról tanúskodhat, hogy itt már kialakult a szoros viszony és a bizalom a lakos és a kutatók között. A két képen ugyanaz a nő látható, ugyanabban a viseletben.

Részlet a fotóinterjúból:

„Gaál Erzsé van a képen, a volt osztálytársnőnk. A bunyevácok fekete brokát, fényes anyagú színes virágokkal borított viseletét viseli.”

A fotóinterjú alapján elmondhatjuk, ezen a képen a kulturális szignál megtévesztett, a képen tehát nem egy bunyevác nő, hanem egy falukutató diáklány látható. Tévedésünk ellenére azonban megállapíthatjuk, hogy ez a beöltözés az elfogadás jelképe lehet. Olyan bizalmi kapcsolat alakult ki, amely lehetővé tette, hogy a diákok magukra ölthessék — az eddig szekrény alján bújtatott — népviseletet.

A következő kép szintén egy bunyevác népviseletet mutat be.

13. kép

Megfigyelhetjük ezen a fotón, hogy a háttér ugyanaz, mint az előző képeken, a változás csupán a csukott ajtó, és a székre terített terítő. Az órából és a hosszú kibontott hajból ítélve, itt egy falukutató diáklány öltözött be bunyevác népviseletbe,

⁹¹ Bunyevác népviselet <http://www.garaweb.hu/bbuny.htm> 2014.10.16.

erről pedig a testbeszéd is árulkodik, amint a szájhoz emelt kéz csodálkozást sugall. A női viselet szerint az ing (ami nem hasonlatos a többi népviselet ingéhez) fölé selyem vagy bársonymellényt hordanak, szoknyájuk pedig széles harang formájú, ami szintén selyemből vagy bársonyból készül, ám ezt nem láthatjuk a fotón, hiszen a fehér asztalterítő eltakarja. Az ing fölé kerülő mellény aranyszalaggal volt szegélyezve. Fontos megemlíteni, hogy a bunyevácok a viseleteiken keresztül szerették volna a világ elé tárni anyagi helyzetüket, így a kinézetükre mindig nagyon odafigyeltek. A hímzéseiken nagyon szerették a fehér színt, amint azt láthatjuk, és ügyeltek a vele együtt járó tisztaságra is.⁹²

Részlet a fotóinterjúból:

„Nem tudom, hogy ki látható a képen. Falukutató vagy egy unoka? Viszont a háttérben látszanak a virágok, amelyeket nagyon szerettek a székek, a piros szín a szőttesben pedig nagyon jellemző volt a ruhákra és a viseleteikre is.”

14. kép

Az előző fotóhoz hasonlóan a kulturális szignálokból arra következtethetünk, hogy szintén egy falukutató diáklányt láthatunk, aki magára öltötte a kendőt. A viseleteket tekinthetjük a közös hovatartozás jelképének is, éppen ezért fontos, hogy

amikor a falukutató diáklányok felöltötték a népviseleteket, jelképesen vállalták azt a sorsközösséget, amelyben tulajdonosaik élnek. Talán egy pillanatra valósággá vált minden, amiről a faluban hallottak és tanultak. Ezért kijelenthetjük azt is, hogy a beöltözéseknek egyfajta spirituális szakrális jellege van, amelyben a ruha eszköz, kellék volt a diákok számára az egyébként elképzelhetetlen megtapasztalására. A kép jellegét tekintve „szép” fotóról beszélhetünk, hiszen a profil beállítás arról tanúskodik, hogy tudatosan hívják fel a figyelmet a kendőre.

⁹² Bunyevác tájház <http://www.bajaimuzeum.hu/hu/cimkek/bunyevac-tajhaz> 2014.10.16.

Részlet a fotóinterjúból:

„Én vagyok a képen. Felvettem a kendőt, egy fénykép erejéig, ám rám akkora hatással volt ez, hogy utána hosszú ideig én magam is kendőt hordtam.”

A következő képeken feketébe öltözött asszonyokat láthatunk, talán templomba igyekezve.

15. kép

Ezek az asszonyok valószínűleg svábok, hiszen az ő viseletükre jellemző a fekete és a sötét színek. A felsőszoknya színe általában életkoronként változott, ám az idősök sötét ruhákat hordtak és szegély nélküli fekete bársony pruszlikot, azaz mellényt. Fejükre, a fiatal és az öregasszonyok

egyaránt selymekendőt kötöttek. Teljesen más viseletük volt, mint a bukovinai székelyeknek, akiknek nagyon színes ruháik voltak. Adatközlőink elmesélték, hogy mikor a székelyek először bevonultak a templomba a díszes öltözetükkel a feketébe öltözött svábok mellé, a svábok, nemtetszésüket kifejezve, cigányoknak nevezték őket.

A képen megfigyelhetjük, hogy jobb oldalon egy idős asszony távolabb áll a tömegtől és mintha kilógna a sorból, egyedül, leengedett kézzel néz a fényképezőgépre. Ám ettől függetlenül nem kell arra gondolni, hogy nem tartozik a csoporthoz, csupán egy szerencsétlen beállítás lehet az esetleges félreértés oka. Az asszonyok valószínűleg itt még nem ismerték pontosan a falukutatókat, ám már hallottak róluk a faluban, egy-egy közülük talán már találkozott is velük, így engedték, hogy lefényképezzék őket. Nem tűnnek ellenségesnek a képen, de barátságosnak sem. Gesztusuk, testtartásuk, leginkább a kéz tartása az érdekes. Szinte mindegyik asszony ugyanazt a pózt vette fel, kezüket elől, összekulcsolva tartják. Ez mutathatja a távolságtartást, a zártságot. (Ugyanakkor tekinthetjük ezt egyfajta „imádságos” kézgesztusnak is.) Mindemellett, mimikájukat figyelve a mosolyt tudjuk leolvasni. A fénykép elkészülése is azt jelzi, hogy bár még idegenkednek a falukutatóktól, a későbbiek folyamán biztosan jobb kapcsolat alakult ki az asszonyok és a diákok között.

Részlet a fotóinterjúból:

„Mindig tudtuk, hogy a falvakban mikor van a mise, így tudatosan mentünk oda. Az azonban, hogy ilyen sokan beálltak egy fotó erejére, az nagydolog.”

Nem így a következő képen, ahol már bizonyosan szorosabb viszony alakult ki az idős asszony és a diákok között.

16. kép

Ezen a fényképen három diáklányt látunk, falubeli asszonnyal beszélgetni. Arra gondolhatunk, hogy éppen kikíséri őket vagy fotózásra készülnek. Ez egy tipikusan ellesett fotó, amely a spontán

helyzetet örökíti meg. Láthatjuk, hogy a két falukutató lány és az asszony milyen szorosan állnak egymás mellett, figyelve az ülő lányt, akivel valamilyen párbeszédet folytathatnak, hiszen kezét az állához emelve, figyelő testhelyzetet vett fel. Ezen a képen is megfigyelhetjük, hogy kialakult az a bizalmasabb viszony, amely alapján az asszony kedvesen fogadja a fiatalokat, és beengedi őket az udvarába.

Részlet a fotóinterjúból:

„Ezen a képen, a munka végeztével, örömmel, oldott hangulatban vagyunk láthatóak, a kertjünkben, így minden jel arra utal, hogy itt már egy nagyon jó kapcsolat szemtanúi lehetünk.”

9. A falukutató táborok hatása a résztvevők pályaválasztására – A strukturált interjúk elemzése

A dolgozat utolsó részében második kutatásunkat mutatjuk be. Hipotézisünk szerint a falukutató táborok hatással voltak a résztvevők pályaválasztására. Ennek kiderítése érdekében strukturált interjút készítettünk egy, a táborokon résztvevő osztállyal.

A vezér-fonal interjú kérdéseire a válaszolók online fejthették ki válaszukat. Az alanyok elérése is online módon történt, a Radnóti gimnázium volt diákjai által működtetett levelezőlistára kerültek fel a strukturált interjú kérdései.

Az interjú 10 alannyal valósult meg; fontos leszögeznünk, hogy vizsgálatunk teljességgel nem reprezentatív, de következtetések levonására mindenképpen alkalmas.

A strukturált interjú első öt kérdése általános, demográfiai adatokkal szolgál, valamint megtudhatjuk, hogy a válaszadók mely táborokon vettek részt. Az interjú további kérdései nyitottak, az alanyok hosszan fejtették ki válaszaikat.

1-3. kérdés:

Az interjú alanyai közül 7 nő, 3 férfi, életkoruk átlagosan életkoruk 58 év. Iskolai végzettségüket tekintve a többség egyetemet végzett vagy főiskolai diplomával rendelkeznek.

4. kérdés: A tábor résztvevőinek mi a foglalkozása?

A 10 főből négyen tanári pályát választottak, de van, aki író, zenész, állatorvos, informatikus és televíziós műsorszerkesztő. Ezekből a válaszokból láthatjuk, hogy a legtöbben olyan foglalkozást választottak, amiben — a falukutató táborokhoz hasonlóan — emberekkel kell foglalkozni és azokat kell segíteni.

5. kérdés: Mely falukutató tábor(ok)on vett részt?

A legtöbben a balatonhenyei táboron vettek részt, négyen Pankaszra, hárman-hárman Mikófalvára és Garára, ketten Tevelre utaztak el. Egy diák több táboron is részt vett, akik egyszer eljutottak a táborba, igyekeztek többször is elmenni.

6. kérdés: Falukutatóként milyen találkozásai voltak az akkori Magyarországgal? Emberek, tájak, szituációk, történetek, felismerések, gondolatok, érzések, bármi, ami az idő múlásával is megmaradt Önben?

Ennél a kérdésnél a válaszadók többsége arról mesélt, hogy kezdetben szórakozásnak, egyfajta bulinak fogták fel a táborokat, ám, amikor a tényleges kutatásokat végezték, azt teljes komolysággal és átéléssel tették. Egy, a táborban résztvevő férfi, akinek foglalkozása zenész, zongorista, a következőket mondta:

„Tizenhat éves kamaszként semmilyen várakozás nem volt bennem. Azt hiszem, nyugodtan kijelenthetem ezt, a lányok nevében is! Viszont borzongatóan érdekes "lett"! Volt olyan, hogy belógtunk Köveskálra, ittunk és buliként fogtuk fel. De amikor a "küldetésünket" végeztük, akkor komolyra fordult a dolog! Én élvezettel csináltam. Bognár Gábor barátom, osztálytársam magnóval rögzítette a beszélgetéseket, de sajnos nem hiszem, hogy fennmaradt belőle bármi is.”

Egy főiskolát végzett válaszadó hölgy így mesélt:

„Hihetetlenül barátságos, nyitott falusi emberekkel találkoztunk, akik a "városi" gyerekeknek nagyon szerettek volna segíteni. Mindenre őszintén válaszoltak, nyoma nem volt hazugságnak, sumákságnak. A "zenész" cigányokkal való találkozásom kifejezetten élmény volt, akik saját magukat appasztrofálták így és akik megvetették a lusta cigányokat. Zenét ismerő és szerető emberek voltak ők, akik a gyerekeiknek is a munkát és becsületet tanították. A szegénységük ezeknek az embereknek a mai napig belém ivódott, de nem teherként megélt szegénységként, hanem vidám sorsként! Viccelődtek, tréfálkoztak, szerették az életet. Végtelenül nyitott emberekkel találkoztam.”

A cigány emberekkel való találkozás több falukutatóban megmaradt, hiszen többen mesélik a velük kapcsolatos történeteket. Sokaknak az volt a legfontosabb felismerés, hogy mennyi igaz emberi sorssal találkoztak. Tiszta, őszinte emberekkel, őszinte válaszokkal. Gyönyörű tájakkal és népi gyógyászattal.

7. kérdés: Milyen nehézségekkel kellett megküzdeni a feladatok megoldása és a kutatások során?

Az egyik válaszadó kifejezésével lehetséges összegezni a válaszokat: „a hallgatás falával”. Le kellett küzdeniük a generációs szakadékot és bizalmat kellett kialakítani. Meg kellett tanulniuk az idegenekkel való beszélgetés módszerét, a másokra figyelmet és a tapintatot.

Egy informatikus férfi elmondása szerint a tanárok csoportokba osztották a diákokat, ez pedig klikkesedéshez vezetett. Emiatt nem volt megfelelő kommunikáció a csoport tagjai között. Továbbá voltak olyan kérdések, amelyekre előre tudták, hogy nem fognak használható választ kapni, hiszen. „1971-ben ki merte volna szidni a rendszert?”

8. kérdés: Tartotta vagy tartja-e a kapcsolatot valakivel, akit a táborban ismert meg?

Ennél a kérdésnél mindenki azt a választ adta meg, hogy nem tartja senkivel a kapcsolatot. A zenész interjúalany elmesélte, hogy pár hónapig levelezett egy lánnyal, aki azon az őszön került Tapolcára tanulni. Ám ez a levelezés nem tartott sokáig. A helyi lakosokkal tehát nem maradt fenn semmilyen kapcsolat, ám egymással a legtöbb osztálytárs és falukutató táborban résztvevő diák a mai napig jó kapcsolatot ápol.

9. kérdés: Gondolt-e arra, hogy a megszerzett ismeretek tükrében tovább foglalkozzon a témával, esetleg folytassa a kutatást?

Erre a kérdésre többnyire igennel válaszoltak, mindössze hárman felelték, hogy nem foglalkoztak tovább a kutatással. Az érdeklődés sokaknak megmaradt, de leginkább magánemberként járták tovább az országot és a határon túli területeket. Egy egyetemi oktató azonban munkája során is végzett kutatásokat, ugyanis különböző térségek gazdasági felmérésében segédkezett. Az írói pályát választó alanyunk pedig így válaszolt erre a kérdésre:

„Egy életre megjelölt. Más szemmel nézem a tájakat, keresem a régi épületeket, magamban jegyzetelem a tájszavakat, érdekelnek az elhallgatott mondatok, amik a közösség múltjával kapcsolatosak. Későbbi pályafutásom során rengeteget jelentett a falusi emberrel való kapcsolatteremtésben, a kérdezési technikák megtanulása.”

10. kérdés: Fejtse ki pár mondatban, hogy mit adott Önnek a tábor! (Személyes életében, gondolkodásában, személyiség fejlődésében, emberi kapcsolatokban)

Összességében elmondhatjuk, hogy örök élmény a válaszadók életében a falukutató. A teljesen más élethelyzettel való megismerkedést, hogy más szemszögből láthatták a környezetet és a történelmet, valamint a különböző társadalmi közösségek életébe való bepillantást mindenki megemlíttette, valamint külön kiemelték a tolerancia fogalmát.

Gondolkodásuk, identitásuk kialakulásában is szerepet játszott a tábor, amit így fogalmaztak meg:

„mind-mind nagy tanítás volt számomra, és segített pl. abban, hogy a nagyszüleimmel jobban értsük egymást, és a későbbiekben is példaértékűnek tartottam mindig azt az emberi tartást, szívósságot, amit akkor a falvakban tapasztaltam.”

„Sokat tanultam, bölcsőbbé lettem, és még ma is érzem, hogy a mindennapi kommunikációban segítségemre van az a régen szerzett gyakorlat.”

„Életszemléletemet, a kialakult értékrendszerem egy - egy szeletét onnan is kaphattam.”

„Állatorvos lettem, falun dolgoztam hasonlóan kemény, sokszor önfeláldozó emberek között. Életem meghatározó elemei lettek a balatonhenyei élmények, alapvetően meghatározták az ott tanultak a falusi világhoz való viszonyulásomat.”

„Bennem akkor egyfajta korszak váltás-történt. Imitt-amott hívóból hívővé lettem, elhivatottan. Tudtam, hogy pályaválasztásomnak mindenképpen szinkronban kell lennie az Égiek tervével.”

Az interjúk összegzése

A strukturált interjúk kérdéseire adott válaszok világosan tükrözik, hogy a falukutató táborokon résztvevők életében meghatározó szerepet játszottak, és egyesek életében fordulópontot jelentettek ezek a kutatások.

Többen tovább is foglalkoztak a témával, még ha csak magánjelleggel is. Ebből is az a következtetés vonható le, hogy mély nyomott hagytak a táborok élményei. Ez személyiségfejlődésük, identitásuk kialakulásában is megfigyelhető, az empátia, a tolerancia, valamint kommunikációs készségük pozitív fejlődése is köthető a falukutatókhoz.

A pályaválasztásukkal kapcsolatos megfigyelések leginkább a 10. kérdés válaszaiból vonhatók le. Az egyik válaszadó konkrétan leírja, hogy a mikófalvi népi gyógyászati gyűjtések hatására orvosi pályára szeretett volna lépni és természetgyógyászati képzéseken is részt vett. Korábban idéztük, hogy állatorvosi szakmát is választottak a táborok élményeiből fakadóan és többségük pedagógiai életpályán indult el. Összességében tehát elmondhatjuk, hogy a falukutató táborokon látottak és tapasztaltak olyannyira meghatározóak voltak, hogy a résztvevők pályaválasztásában is szerepet játszottak; második hipotézisünk alátámasztásra került.

10. Konklúzió

A dolgozatból megismerhettük a falukutató eredetét, valamint a Radnóti gimnázium falukutató táborainak történetét. A történelmi kitekintőben rávilágítottunk arra, hogy miért is volt olyan jelentős ezen táborok megszervezése és kivitelezése. A kutatás középpontjában Tevel és Gara állt, a két település történetét megvizsgálva, a táborok résztvevőinek

megszólaltatásával, illetve az ott készült képek elemzésével kívántuk felvázolni az ott zajló kommunikációs folyamatokat.

Első hipotézisünk szerint a falu lakossága és a falukutatók között kialakult, illetve kialakulóban lévő kapcsolatok aktuális fázisa leolvasható a fotókról. Tartalomelemzéssel megvizsgáltuk a fotográfia és az antropológia kapcsolatát, ennek eredményeképpen elmondhatjuk, hogy a fotó az antropológiai vizsgálódások egyik fontos eleme. A képinterpretációt az általunk felállított szempontok alapján végeztük el. Az eredményeket pedig összevetettük a résztvevők által készített fotóinterjúkkal. Ennek végeztével beigazoltnak tekintjük első hipotézisünket, hiszen az általunk megállapított kapcsolatok, szinte teljes mértékben megegyeztek a fotóinterjún elhangzottakkal.

Második hipotézisünk szerint a falukutató táborokban látottak és tanultak olyan nagymértékben hatottak a diákokra, hogy egész életüket végigkíséri az empátia, a jó kommunikációs kapcsolatok kialakítása. A résztvevők pályaválasztását befolyásolták a falukutató táborok. Ennél a kutatásnál a strukturált interjú módszerét választottuk, amelyet 10 alannal végeztünk el. Az interjúk feldolgozása után egyértelműen következtettünk arra, hogy a falukutató táborok nagy hatással voltak a résztvevőkre, többen tanári, illetve néprajzi, orvosi pályára léptek. Így tehát második hipotézisünk is alátámasztásra került.

Ezek a diákok 1964 és 1997 között, az akkor még nem alternatív pedagógiának nevezett módszerrel kutatták a falvak történetét, az itt szerzett tapasztalatok pedig egész életüket végigkísérik. A téma ma is aktuális és örökérvényű, hiszen a tapasztalat útján szerzett ismeret hasznosnak bizonyul az elméleti oktatás mellett.

Az elmúlt hónapok munkája és a kutatás elvégzése megvilágította számunkra, hogy a fotóknak milyen nagy jelentőségük lehet a múlt megismerésében és értelmezésében, hiszen magukban őrzik múltunk lenyomatát. Ugyanakkor fontosnak tartjuk, hogy amíg van rá mód, a képek értelmezésében szerepet kaphassanak azok is, akik számára a képek immár örök jelene valamikor valóságos jelen volt.

„A képek ott vannak, csak meg kell őket örökíteni. A legjobb kép az igazság...” – Robert Capa.⁹³

⁹³ <http://absolutetammy.mindenkilapja.hu/html/23436115/render/fotos-idezetek> (2014.11.29.)

Irodalomjegyzék

- Balassa Iván- Ortutay Gyula: Magyar néprajz. Corvina kiadó. Békéscsaba: 1979.
- Bartusz-Dobosi László: Magyar sors a XX. században I. Ciszterci Rend Nagy Lajos Gimnáziuma. Pécs: 2009.
- Buda Béla: A közvetlen emberi kommunikáció szabályszerűségei. Animula kiadó. Budapest: 2000.
- Flórián Mária: Magyar parasztviseletek. Planétás kiadó. Győr: 2001.
- Fotó és néprajzi muzeológia. Tanulmányok. Szerkesztette: Fejős Zoltán. Budapest:2004.
- Gergely Jenő-Izsák Lajos: A huszadik század története. Pannonica Kiadó.2000.
- Ifjúság és a falukutatás. Válogatás a Magyar Szemle köteteiből. Szerkesztette Erdész Ádám. Békéscsaba:1993.
- Izsák Lajos: Rendszerváltástól rendszerváltozásig. Kulturtrade Kiadó. Budapest: 1998
- Kovács Éva: Közösségtanulmány, Módszertani jegyzet. Néprajzi Múzeum PTE-BTK Kommunikáció-és médiatudományi Tanszék:2007.
- Magyar Értelmező Kéziszótár. Akadémiai Kiadó. Budapest: 2002
- Piotr Sztompka: Vizuális szociológia. A fényképezés, mint kutatási módszer. Budapest-Pécs: 2009.
- Sántha Kálmán: Multikódolt adatok kvalitatív elemzése.Eötvös József Könyvkiadó. Budapest: 2013.
- Valuch Tibor: Magyarország társadalomtörténete a XX. század második felében. Osiris Kiadó. Budapest: 2001.
- Varga Marianna: Magyar népviseletek régen és ma. Az anyanyelvi konferencia védnöksége és a hazafia népfőnt kiadványa. Budapest: 1982.

Internetes hivatkozások

A torontáli szőnyeg és a háziipar

http://www.magyarmuzeumok.hu/targy/896_a_%E2%80%9Etorontali%E2%80%9D_szonyeg_es_a_haziipar

Az ELTE Radnóti Miklós Gyakorló Általános Iskola és Gimnázium története

(http://www.radnoti.elte.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=76:az-iskola-toertenete&catid=103&Itemid=245)

Az 1930-as évek elején kibontakozó és társadalmi mozgalommá szélesülő falukutatást nevezték *falukutató mozgalom*nak. Magyar Néprajzi Lexikon. Falukutatás.

(<http://mek.oszk.hu/02100/02115/html/2-55.html>)

Bunyevec népviselet <http://www.garaweb.hu/bbuny.htm>

Bukovinai székelyek: <http://www.bukovina.hu/a-nepcsoport-tortenete/>

Élménypedagógia: módszerek a személyes és szociális készségek fejlesztésére.
<http://www.osztalyfonok.hu/cikk.php?id=734#peer>

Élménypedagógia http://kozeletre.mediacenter6.hu/wp-content/uploads/2009/06/elmenypedagogia_doku.pdf

Fotográfia című film
http://www.port.hu/fotografia/pls/w/films.film_page?i_film_id=3407

Gara: <http://www.gara.hu/page3.html>

Háziszóttasból készült bő, ráncos szoknya. <http://meszotar.hu/keres-rokolya>

Kalocsai hímzés http://hu.wikipedia.org/wiki/Kalocsai_h%C3%ADmz%C3%A9s

Teleki Pál: Magyar geográfus, egyetemi tanár, politikus, miniszterelnök.
http://hu.wikipedia.org/wiki/Teleki_P%C3%A1l

Magyar Néprajzi Lexikon. Falukutató. (<http://mek.oszk.hu/02100/02115/html/2-55.html>)

Buda Béla: Magyar orvos, pszichiáter, pszichoterapeuta és addiktológus
http://hu.wikipedia.org/wiki/Buda_B%C3%A9la

Regös cserkészlet www.udvardicserkesz.sk/cserkesztori/04_regos_cserkeszet_plakat.doc

Teleki Pál élete és utóélete (http://www.jokai-bibl.hu/totharpad/2014_jan_17/teleki_pal.htm)

Tevel: <http://hu.wikipedia.org/wiki/Tevel>

Mellékletek

1. sz. Mélyinterjúk

1. Jobbágy Károlyné, Kati néni, vezető tanár

Nekem hihetetlen sok emlékem, élményem, mondanivalóm van, de ettől azért nem kell megijedni, mert megpróbáltam megfegyvelmezni magamat, ezért leírtam magamnak, hogy mi mindenről akarok beszélni, hogy tényleg ne fulladjunk bele abba a sok mindenbe, amit megéltem.

Az első a számadatok, hogy tudjuk, milyen mennyiségű dolgokról van szó. Aztán, hogy miként indult, vagyis a kezdet. Aztán a célok, ami itt szűkszavúan fog elhangzani, mert messze túllőttük a célokat, de hát mégis a kezdet. Aztán olyan praktikus dolgok, hogy mi volt az előkészület, aztán hogyan jött maga a tábor, aztán a témák, amiket kérdeztünk és a legvégén mondjuk az eredmény, ami egészen más, több, gazdagabb lett, mint amire kezdetben gondoltunk.

A számadatok: Időben 1964 és 1997 között voltak táborok a Radnótiban. Az első 10 évben 10 - erre még majd visszatérek -, aztán nagy felgyorsulás és az utolsó 10 évben, vagyis a rendszerváltozás után a kezdetnél is kevesebb tábor volt sokféle ok miatt. Körülbelül 50 tanár vett részt ebben a munkában és csoportonként a 81 táborban úgy kell számítani, hogy 10-12-től 20-ig voltak, tehát ezt a 81-et ilyen számmal kell beszorozni. Hogy aztán mivé fejlődött, hova ment 1997 után, erre az eredményeknél szeretnék visszatérni.

A kezdet: Tehát hogy jutott egyáltalán eszébe, kinek és miért, hogy vigyük el a gyerekeket nyáron, saját költségen - ez fontos dolog -, a gyerekek is saját költségen voltak. Ők hozták a májkonzervet meg a bődönben a zsírt, a vasúti költséget is állták és ugyanennyire volt a tanár saját költségen, szerencsére ez nem hivatalos program volt. A kezdet két oldalról indult. Az egyik szereplője az a két tanár, aki igazán elkezdte és az első 10 évben nagyrészt élte a tábor, Jobbágy Károlyné és Köllő Márta. Mi bennünk nagyjából egyszerre született meg az a gondolat, hogy az iskolai munkán kívül valami többet, bizonyos szempontból tárgyyszerűbb és hitelesebb dolgokat is el kellene mondanunk a gyerekeknek. Ehhez a gondolathoz sok minden vezetett minket. Engem első sorban a népi írók iráni rajongás, tehát a 30'-as évek irodalmának, a Puszták népének és más műveknek. A 60-as évek közepétől kezdve a Valóság című folyóirat, amely hozott olyan cikkeket, dokumentumokat, amik még tovább fokozták bennünk, hogy volna mit tenni. Hozzá kell tenni, hogy a 60'-as évek közepétől a légkör is egy gyűszűnyit enyhült 1958-hoz képest, és egyáltalán lehetett arra gondolni, hogy mi a gyerekekkel elmenjünk, és a falu is mer minket fogadni. Ez a pici enyhülés azért azt jelentette, hogy nem mertük a szívünk szerinti címet adni a tábornak, hogy Falukutató tábor, helyette azt mondtuk Szociológiai tábor, a Társadalomkutatás tábora. Aztán később lett csak Falukutató tábor és hivatalosan nem neveztük már meg, de valójában Országismereti tábornak gondoljuk utólag. A kezdet két oldalról jött tehát, két tanár beszélget egymással, arra jutnak, hogy jó lenne a tábor és ugyanakkor az én osztályomban az egyik gyerek édesapja, Márkus István, aki egy szociológiai stáb tagja, elméletadója, kritikusa - majd idővel félre is állítják - megkeres engem és az igaztót is, hogy ő szívesen megismerteti a gimnazistákat a szociológiai módszerekkel úgy, hogy elviszi őket táborba. Az igazgató értelmes ember volt, azt mondta nagyszerű, nagyon jó, de csak akkor, ha tanár is megy. A Márkus gyerek az osztályomba járt, így természetes volt, hogy a gyerekek engem választottak és Köllő Márta is szavazatot kapott a gyerekektől, hogy mi legyünk azok, akik elkezdik a tábor. A kezdet azt jelentette, hogy az első 10 évben, 1964-1974-ig összesen 23 tábor volt. Érezni lehet, hogy a következő évtizedben hogy fel kellett gyorsulni ahhoz, hogy ha az utolsóban megint egy elvékonyodás volt. Tehát volt egy nagy csúcs. Ez a 23 tábor is úgy volt, hogy ebből 10-et Köllő Márta és én vezettünk. És a másik 13-at a tanári karral.

Mi volt a cél? Mit akartunk elsősorban a gyerekeknek megmutatni? Hát nyilvánvaló volt, hogy egy hitelesebb képet az országról, hitelesebbet a gondolat szabadsága oldaláról, hogy elszakítjuk magunkat a propaganda vérvörös hangvételétől. Hitelesebb abban a tekintetben is, hogy megélt élményről van szó, nem valaki elmondja, milyen az ország, hanem ott ülnek. Azt gondoltuk, ennél jobbat, többet nem lehet nyújtani az igazságról, minthogy emberi arcokban, sorsokban fog megnyilatkozni előttük. Ha egyszer a tanár tábor szervez, akkor nem csak eszméket akar hirdetni, vagy lehetőséget adni az eszmék megszületésére, hanem az, hogy a tábori életnek is lesz haszna. Egyrészt itt egy speciális haszna a hatékonyabb életre való nevelés, tehát hogy a gyerek gyakorlatilag próbáljon helytállni, egy nem könnyű élethelyzetben. Másrészt a tényeket az élet légkörében kapja meg, vagyis kicsit ábrándosan, az emberformálásnak egy új eszközének véltük a tábor, én ma is ezt látom benne. Ehhez kapcsolódott az, hogy az ítélőképességüket akartuk egy kicsit csiszolni és abban az időben szokatlan szabadságot kaptak, hogy döntsenek valamiről, éljenek meg valamit és arról legyen valamilyen gondolatuk.

Hogy jöttek létre a táborok? Elképzelünk egy iskolát, aki ki akar áramlani az országba, de hát 10 napig a gyerekeket etetni kell altatni, nem volt könnyű. Az előkészület nagyon nehéz volt. Sokszor a véletlen segített, egy tábornok gyereke járt a Radnótiba és a tábornok uralkodott a katonaság fölött. Innentől adódott az, hogy

hosszú időn keresztül katona kosztón éltünk. Igen rossz volt az étel, de nem haltunk éhen. A gyerekek rokoni kapcsolatai is segítettek, például Tevelnél és Garánál, amely a két csúcs volt. Tevelre mindenképp el akartam menni, ahol a század nagy botránya volt, ugyanis a Szerbiából kirugdalt bukovinai székelyeket idetelepítették, a kitelepített németek helyére. Váratlanul azonban a Csehszlovákiából elkergetett – politikailag, lakosság csereegyezmény címen - embercsoportokat is idehelyezték. Én egyre inkább hanyagoltam volna a gazdasági kérdéseket – hány tehén, hány ló, mi van a TSZ-ben – inkább nézzünk egy kicsit a falu társadalmán túl a történelem, az élet felé. Elmeséltem a gyerekeknek, hogy ilyen falvakat keresek, de nem engednek be ilyen helyekre, ekkor felállt az egyik gyerek és elmondta, hogy Tevelen élnek a rokonai, apukája székely, anyukája német, így el tudtunk menni.

Gara úgy került a képe, hogy miközben a teveli témával foglalkoztunk megtudtuk, hogy a szerb partizánok átlátogattak Magyarországra és sokféle kegyetlenkedést követtek el. Ugyanekkor a rádióból megismertük Zegnál Márkot, akit elmondta, hogy szerb partizán volt, most Gara falu tanácselnöke. Egy talpraesett lány felhívta, hogy szeretnénk elmenni. Zegnál azonnal jelentkezett, hogy mehetünk. Aztán mikor elfogytak a személyes kapcsolatok, sokat segítettek a múzeumok. Elmondtam nekik, hogy milyen témákkal foglalkozunk és felajánlottam, hogy gyűjtést vállalnánk, ők meg segitsenek, hogy a falu elfogadjon, felvessem a kapcsolatot a tanítóval. Ki voltunk szolgáltatva a véletlennek, de Nógrádba sokszor eljutottunk, mivel a férjem Nógrádban született és költő volt, sokszor visszajárt. Ő kérte a nógrádiakat, hogy befogadjanak minket, így kerültünk Kétdobonyba.

Fontos feladat volt a tanárnak, hogy a gyerekekben kedvet ébresszen. Vigyázni, hogy ne értsenek félre, ne olyan gyerek jöjjön, akit ez abszolút nem érdekel, vagy nehogy azt higgyék, hogy csak focizni fogunk. Azt kell mondanom, hogy nagy érdeklődés volt bennük, a szürke években valakinek csak ez volt a nyaralás és volt, akinek ez volt a szellemi kaland. Több lány volt, mint fiú, de ez már a nők buzgóságából adódik. Persze minden táborban volt fiú.

A tábori élet: Azt kell mondanom, hogy spártai, nagyon nyomorúságos volt. Iskolatermekben aludtunk, az első helyen földre szórtak szalmát az ottani fiatalok. Egyetlen terme volt az iskolának, én aludtam középen, egyik oldalon a lányok, a másikon a fiúk. Később katonaágyakon pokróccal aludtunk. Legfeljebb néha a higiéniai igény nem talált kielégítésre, a napi meleg zuhany helyett hideg vizes lavórban mosakodtunk bokrok mögött, ahol én álltam őrt. Tehát nem voltak könnyű körülmények, de el kellett viselni. A katona kosztón kívül a májkonzerv a 10. napon már nem volt olyan ízletes.

A napirend igen szoros volt. Eleinte a gyerekeket meglepte, hogy nem játszani jöttünk. Dél előtt elmentek látogatóba a családokhoz, ez volt a munka. Nem volt könnyű bekopogtatni csak úgy, gombóc volt a torkomban még nekem is. Sejtettük, hogy a falusiak épp annyira féltek tőlünk, mint mi. Sokszor a tanácselnök mondta nekik, hogy muszáj minket fogadni, mert Pestről jöttünk és nem lehet elutasítani a fogadásunkat. Rettettek, hogy milyenek lesznek a pesti gyerekek. Meg kell mondani, hogy nagyon sok dicsértet, levelet kaptunk, hogy a gyerekek milyen aranyosak, rendesek voltak és elnyertük a „a kis pesti kérdezősködők” címet az „ösellenség” helyett.

Az első az volt, hogy kiáramlottunk a megadott címekre, ahol először kitöltettük a kérdőíveket, aztán beszélgetni kezdtünk az idős nénikkel, mert a többiek kint dolgoztak a földeken. Délután az elkészített jegyzeteket rendezgették és megbeszélték a hallottakat, kérdezték egymást, mint volt, hogy volt a látogatás. Utána egy kis játék következett pihenésként. Egy idő után a csapat azonban visszament a nénihez, de ekkor már nem az adatközlőhöz ment vissza, hanem a Bözsi nénihez. A második nap már könnyebb volt, mert a Bözsi néni elment a szomszédba és elmesélte, hogy nem kell tőlünk félni. Aztán már ott tartottunk, hogy megsajnálta minket, hogy katonakosztón élünk és elkezdődött a sütés-főzés. Mikor már nem hoztak a katonák, az iskolától kaptunk enni, hétvégén viszont nem hoztak. Mikor meghallották, hogy az osztályfőnök fog főzni, akkor már ebédre is meghívtak minket. Ez az első nehézség a kapcsolatteremtésben oldódott, de ezzel együtt a szegénységünk is.

Egy nagyon fontos dolog volt a táboréletben, hogy nem a szállodába mentünk, mindet nekünk kellett megcsinálni. Az eredményhez hozzátartozik, hogy a szolgálat kultúráját is megtanulták a gyerekek. Én elmosogatok, te vásárolsz, ti takarítotok, mert senki nincs, aki ezt helyettünk megcsinálja. Egy dologra nagy örömmel gondolok vissza. Megmutattam, hogy az étkezés után nem szabad felugrani, hanem ott maradunk együtt. Ez a gyerekek nagy részének új volt. Azt hiszem ez is formált az embereken.

A témák: Amikor elindítottuk a tábor, az volt az elképzelés, hogy vizsgáljuk a gazdálkodást kérdőívekkel, a TSZ parasztok hogyan boldogulnak, mi a nehézség. Ez aztán később átalakult, de ezek a kérdések is hozzásegítettek ahhoz, hogy lehulljon a rózsaszín lepel. Kiderült, hogy ami a rádióban diadalmasan elhangzik, az mennyire nehéz, igazságtalan és szenvedés. Érdekes volt a múltra visszatekinteni. A 30-as évek zsellérnyomorúsága minden adatközlő által feltárult előttünk és a gyerekek rácsodálkoztak. A táborok során legtöbbször az idősekkel és a fiatalokkal beszélünk. A közép nemzedéket nem láttuk, este jöttek haza a munkából, tehát a képünk ettől a két rétegtől származott. Mivel ott értünk a faluban, megpróbáltunk a népi építészettel is foglalkozni. Készültek rajzok, fényképek. Mivel múzeumokhoz is fordultunk, a néphagyomány gyűjtése is feladatunkká vált. A múzeumok adtak nekünk listát, hogy mit keressünk, leginkább a tárgyi művészetet kerestünk. Fazekak, viselet, amiket például Tevelen a szekrény mélyére rejtettek a székelyek, mert piros viseletük nagyon különbözött a sváb

fekete viselettől. Ezek a ruhák előkerültek és a gyerekek is örömmel próbálták fel, még én is. A népi mitológia gyűjtése is feladatunk volt. Egyszer a dómok kígyót kellett volna kutatnunk, és eldönteni, hogy a király kígyóval azonos vagy más és a falusiak sokat nevettek rajtunk. A múzeumok nagyon meg voltak elégedve. A népi gyógyászat is feladatunk volt. Az egyik legérdekesebb Hevesben volt, hogy családtörténeteket, fényképeket szerezzünk be, mert a múzeumoknak nem sikerült. Mi egy halom fényképet gyűjtöttünk be és adtuk tovább a múzeumoknak.

A legfontosabb kutatásunk a nemzetiségek egymás közti élete, ebben a drámai helyzetben, hogy a kitelepített németek nagymamák még ott vannak a hátsó házban, de az első házban a mindenüktől megfosztott, az úton férjeiket elvesztő, sokgyerekes csángók, és még megérkeznek a felvidékről elmenekült emberek és Garán megérkeznek a szerb partizánok, akik uralkodói voltak a helynek, ez nagy megdöbbenést keltett bennünk. Azt mondhatom, hogy a kritikus helyeken, Tevelen, Garán alig lehetett megszólaltatni az embereket. Szégyelltek, hogy németek, nem akartak németül énekelni, amikor az egyik gyerek rázendített egy ibolyás német dalra, akkor sírva fakadtak és onnantól elmesélték, mit tudnak. Garán egyáltalán nem beszéltek egymással a különböző nemzetiségűek. Aztán később kaptunk egy levelet, hogy megtörtént a csoda. Pont a ránk való emlékezés alkalmával szerveztek egy közös programot.

Büszkéek lehetünk arra, hogy valami olyasmire jöttünk rá, amit a rendszerváltás világának érezhetünk. Történetem történelem. Mi, ezt teljes súlyával, szépségével, gazdagságával együtt megéltük. Ezért is írta az egyik táborozó, hogy a falukutatás kezdete egy nagy nyitás volt valami új felé. Ezt magamon is éreztem. Rengeteget készültem és olvastam a táborok előtt, de azt, hogy mi felé megyünk azt én sem tudtam.

Ahogy ott éltünk a falvakban a témák folyamatosan gazdagodtak, mindig új kérdések, irányok jelentek meg. Lehullott a lepel a tiltott és titkolt témák egész soráról. József Attila azt mondja: „meghasadt a törvény szövedéke.” Előttünk a propaganda szövedéke szakadt meg és a korbéli történetírás szövedéke hasadt meg, mert olyan dolgokra jutottunk személyes élmény kapcsán, mint a nemzetiségi falvak történetei. De rábukkantunk egy ennél mélyebben tiltott témára is. Vámosatyán, ahol a dómok kígyót kellett volna kutatnunk az oroszok túszedzésére bukkantuk. A háború ősi szakaszában, amikor az oroszok megérkeztek egy-egy magyar faluba, a teljes férfi lakosságot - akik éppen nem voltak katonák -, a 14 éves fiútól a 80 évesekig elvitték robotra és a fele sem jött haza. Akik hazajöttek elmondták, hogy a csapat egy jelentős része már az úton meghalt. Ezt senki nem mondta nekünk, de nem is kaptam rá engedélyt, hogy olyan falukba menjek, ahol a bukovinai székelyek vannak, meg ahol a német kitelepítések voltak. Kakasd egy igen látványos hely lett volna például. Tevelre is rokonokon keresztül mehettünk, így látogatásnak számított.

Nem csak a kezdetünk volt az ismeretlenre való nyitás, hanem a tábor végén is lett egy nagyon jelentős folytatás. Új és más féle, mint ami eddig volt.

Az *eredmény*: A 70. tábor után már nem Magyarországon voltak a táborok, hanem egy sokkal elzártabb világban, Kárpátalján. Egy kolléga nő kapcsolatok révén megszervezte, hogy elmehet Muzsajra és Fojvára(?). Hát van rettenetesebb hely a magyar történelemben Mohács után, mint Fojva? Tehát ő előttük is meghasadt a történelem szövedéke és valami hihetetlen anyagot hoztak haza. A következő évben elmentek Viskre, a kárpátaljai magyarság központjába és onnan hoztak egy háromszáz éves betlehemes kottát és szöveget.

A két kárpátaljai tábor szembesülve azzal a példátlan nyomorral és nehézségekkel, néhányan tanárok létrehoztunk egy alapítványt. Ezt úgy hívják, hogy Kinyílik a világ alapítvány. Ennek a lényege, hogy évenként 20 körüli diákot elhozunk Magyarországra. Kezdetben nyelvtanulás gyanánt, most inkább történelmi és kulturális ismeretek szerzése végett, aztán a tábor utolsó napjait a Balaton mellett töltik.

Közben csángó kapcsolatokat is kiépített az iskola és a tavalyi táborban a kárpátaljai gyerekek együtt voltak a csángókkal. A kárpátaljai gyerekek maguk között ukránul, a csángók románul beszéltek, de együtt muszáj volt magyarul. Az alapítvány ma is él 1990-től. Amikor megalapítottuk volt egy kis pénzünk és a szponzorok is támogattak, de később már nem kaptunk. Ekkor lépett közbe a szerencse, az akkori köztársasági elnök felesége elment Norvégiába és 24ezer dollárral tért haza a gyerekek számára. Most is, ha bajban vagyunk, hozzájuk tudunk fordulni.

1997-től megszűnt az itthoni táborozás, ma már a falu sem olyan családias, hogy ha bekopogtatunk, csak úgy beengednek minket. Egyszerűen kihúzódott alólunk a talaj és talán a gyerekek érdeklődése is más. Azonban a helyére léptek az erdélyi táborozások.

Az én táboraim viszonylag szegényesek a dokumentációban. Nem akartunk elismerést, nem akartunk semmit sem nyerni ki-ki magának őrizte az élményt, levelezett a néniével, vagy meghívták őket. Nekem kellett tanári jelentést írni és ennyi. Összesen három komolyabb dokumentumunk van, az is a legkésőbbi időkből. Visszajelzést a múzeumoktól kaptunk a munkánkért, talán egy- két díjat is kaptunk.

Az eredmény hihetetlen sokszorosa annak, amit az elején vártunk. Az egyik, ami az én számomra rendkívüli, az egész tanári munkám legszebb része, az a tény, hogy a gyerekek úgy jutottak ismeretekhez, hogy nem valaki megtanította nekik, nem akarta elfogadtatni velük a vélt igazságot, hanem a felnőtt a gyerekekkel együtt élte meg az élményt. A tanár számára is olyan új volt az a világ, mint a gyerekeknek. A megrendülés, a felháborodás, az öröm, a barátság érzése egyszerre született meg bennünk. Tanár még soha nem lehetett ennyire együtt a gyerekekkel. Itt élményről volt szó és nem egyszerűen munkáról. Az volt a célunk, hogy a propaganda világban

valamit megérezzenek, a valóságot. Felszakadozott az a nagyon egysíkú véleményrendszer és úgy jöttek haza, hogy többet tudtak a világról, a saját világukról, a politikáról, a történelemtől hiszem emberi sorsokon keresztül látták. Fontos eredmény, hogy gyakorlatot szereztek az élet nagyon sok területén. A felnőtté válásban sokat segített ez, például önállóan bemerjen menni, hogy kérdezzen, minősítsen. Továbbá, hogy kibírja a nehézségeket, az embertársi kapcsolatokban is nagyon praktikus élményt kaptak és formálódtak. Nagyon értékes dolognak tartom, az öregekkel való kapcsolatteremtést, az az ismeretanyag, hogy milyen az öregember, azt itt megszerezték és nem csak begyűjtötték az információt, hanem kapcsolatba kerültek egymással. Sokan, mikor hazaértek, az volt az első, hogy leültették a nagyszüleiket és megkérték, hogy meséljenek. A velük egykorúakkal is találkoztak, látták, hogyan élnek, miként gondolkodnak. Pankaszon cigánygyerekekkel éltünk együtt, nagyon jó tapasztalat volt. Egy Erdélyből származó tanító látta a hánykódó cigány fiatalokat és elhatározta, hogy megtanítja őket kézilabdázni. Nemzetközi versenyeken vettek részt, tanította őket és díjat is nyertek a Világifjúsági Találkozóon. Az öregek, a fiatalok, a nemzetiségek, a társadalom sokféle tagjával találkoztak, megtanultak viselkedni, megismerkedtek a kultúráikkal.

Nagyon fontos volt az egymás közötti kapcsolat. A táborok során 10 ember élt összezárván irtó kényelmetlen körülmények között. Mégsem volt egyetlen veszekedés sem.

Az eszmei tanulság egyik része az, hogy a kultúra maga az életmód. Amilyen a házam, ahogy élek, olyan a kultúrámm. A Wass Albert könyvek is erről szólnak, hogy lerombolják a házakat és az emberek felépítik az otthonukat és ez a kultúrájuk. Láthattuk, hogy ezt a kultúrát hogyan formálja az egyén és miként korlátozzák, változtatják meg a különböző helyzetek. A történelem is egyének történelme. Az iskolai történelemkönyv a háborúk, a politika történelme volt, a rendszerváltozás idején vezettük be az iskolában azt, hogy az életmódtörténelmet tanítsuk először.

A táborozóim később egyetemista tanársegédként kísérték engem a táborokba. Ebből is látszik, hogy egy megszeretett dolog volt. Sőt a pályaválasztásukra is kihatott, az egyik diák ezért lett néprajzkutató. Egy régész végzettségű diák is rájött, hogy a régészet mögött az embert kell keresni.

2. Kolczonay Katalin, kísérőtanár

1967-ben érettségiztem és már 1966-ban mentünk táborba. A Radnóti gimnázium egy liberális iskola volt, de fővárosi, védett környezetben. A legrosszabb időben jártam oda. Az iskola igazgatója nagyon ügyelt arra, hogy az iskolának jó legyen a szellemi légköre, ami tényleg nagyon jó volt.

Mi sokkal felnőttebbek voltunk, mint a mosatni másodikos gimnazisták. Már diákként is érzetem, hogy semmit nem tudunk a világról. Akkor mindentől elzárva volt az ember, se információ, a szülők nemzedéke mindent elhallgatott, egyszerűen nem ismertük az életet. A szociológiai irodalom meg a filmek, azok valamit tudósítottak, meg az ember, amit otthonról hozott. Édesanyám Felvidéken született, a papám Vajdahunyadon, Erdélyben, de erről nem beszéltek. A traumákról, a háborúról, Trianonról nem beszéltek. Otthon keményen végeztük a háztartási munkát, nyáron is dolgoztunk, ezért is volt nagy szó, hogy pénz nélkül mentünk nyaralni. Felnőtt gondok voltak körülöttünk, és rengeteg elhallgatás. A gyerekek ugyanúgy megélik a szülők megnyomorítását. Aki itt maradt ebben az országban 1956 után, annak valamiképp meg kellett alkudnia, kitelepítették, kivégezték az embereket. Az elhallgatások döbbenetesek voltak. Engem 8.-ban, gyerekként meghurcoltak, mert külföldön rokonaim voltak és templomba jártam, osztályellenség voltam. Ebben a világban az ember csak azt érzi, hogy állóvíz van, hogy semmi nem történik, és egyszerűen tudni akarja, milyen az élet, igazi emberekkel akar találkozni, menjünk vidékre!

Orosz tagozatos osztályba jártam, és volt egy osztálytársam, akinek az apja híres szociológus volt, Márkus István. Azonnal megszervezték a tábort, de csak egy külön csapatnak, engem pedig kihagytak. Akkor szerveztünk egy másik tábort a következő évben, ez volt az a bizonyos Hont, amit Jobbágy Kati szervezett. A férje költő volt, Jobbágy Károly, aki Balassagyarmaton született, Honttól nem messze. Azért is jöttünk ide, mert volt nekünk egy tanárjelöltünk, aki Honton tanított és elhívott minket. Hont egy fantasztikus tábor volt. Aztán a táborokat minden évben megszerveztük, én diákként, tanárjelöltként és utána tanárként is mentem a táborokba. Persze határon túlra nem lehetett menni, de amikor lett rá lehetőség, akkor már Kárpátalján is voltak táborok. A Kinyílik a világ Alapítvány is ezután született meg.

Tudni kell, minden tábor úgy működött, hogy nem volt rá pénzünk. Mégis nagyon nagy dolog volt a diákoknak, hogy 10 napra elmegyünk és a szülőknek sem kerülünk pénzbe. Nyaralni megyünk, de mégis hasznos munkát végezzünk. Ennek két része volt, az egyik, hogy az ellátásunkat valamilyen módon megkeressük, Balatonhenyén például a domboldalban gazt téptünk a saját kezünkkel. Így kaptuk a falutól ajándékba például az iskola tantermét, ahova szalmát raktunk le, pokrócot terítettünk rá és azon aludtunk. Tehát elég nomád körülmények között éltünk. Honton a katonaságtól kaptuk az ételt, aminek olyan íze volt, hogy a szomszéd parasztasszony szaladt hozzánk, hogy mit adtunk a disznójának, olyan rossz volt. A másik része az volt, hogy nagyon nagy alázattal, szeretettel és felkészülve mentünk. Elolvastuk a helytörténeti dolgokat, Kati néni adta ki, hogy ki, milyen szakirodalmat olvas a népi íróktól, a falukutatóktól. Amit lehetett mindent elolvastunk meg filmeket

néztünk. Ez azért fontos, mert egy másik tábor, ahova hivatalos pártállambeli fiatal pesti szociológusok mentek nagyképpen viselkedtek és érzéketlenek voltak, irritáló dolog volt. Nálunk ez soha nem fordult elő.

Hont, az első tábor:

Hont gyönyörű szép nógrádi falu. Hatalmas élmény volt hallani a palóc beszédet. Nagy tapasztalat volt közvetlen kapcsolatot kiépíteni a falubeliekkel, nem volt egyszerű megszólítani őket. Nekem az első ilyen élményem az volt, amikor az utcán ment a néni, hátán nagy kapával és egy málnás puttonnyal. Az egész faluban málnát meg a ribizlit termesztettek. Most, ha odamennék, már sehol nem lenne málna.

Felajánlottam, hogy segítek vinni a kapát, így bekísértem az udvarába és addigra már nagyban beszélgettünk.

Nem tudom pontosan, hogy itt mit kutattunk, de mindig volt valami feladat. Régi fényképeket keresni, viseleteket leírni, gyűjtöttük a molnár kalácsformákat, amely minden közösségnek más volt.

Ami itt Honton döbbenetes volt, hogy a faluban két férfi volt összesen, a pap és a párttitkár. Egyetlen egy férfi nem volt, mert csak a hétvégére jöttek haza. Fekete vonattal jártak az ország másik végébe dolgozni. Ez, abban a rendszerben nagyon szokott dolog volt.

Karcsi bácsi vezetett körbe minket, nagy élmény volt, hogy egy költő, a kedvenc tanárom férje mutatja meg a szülőföldjét meg a várost, le is írtunk mindent. Volt naplójegyzetünk, amiket le is adtunk a múzeumoknak.

Ez az első falukutató élmény egész életemet meghatározta, de nem csak az enyémet, mindenkiét. Gimnazista korban, ha ilyet kap az ember, ilyen módon, akkor az egész életére, munkájára kihat.

Összességében tájélmény, emberélmény, közösségélmény a valósággal döbbenetes szembesülés, és hogy mennyire szeretettel fogadnak bennünket, annak ellenére, hogy nagyon nem beszéltek a dolgaikról. Nagyon sokat kaptunk és nagyon sokat adtunk.

Tevelen nem mondhatták el senkinek mi történt velük, de, amikor 1976-ban ott jártunk, végre elmesélhették és ott ültek mellettük az unokáik és végre hallották mi is történ a nagyszüleikkel. A népviselet is előkerült a láda mélyéről, amit elrejtettek, mert kiríttak piros viseletükkel a bukovinai székelyek. Felvettem én is, és kint az ajtó előtt Karcsi bácsi lefotózott. Ezután jött az igazi csoda, az unoka is felvette, őt is lefotóztuk és elküldtük a képet. Akkor az ember megérezte, hogy mit adott...

Pankasz, az Őrségben:

Ekkor már első éves egyetemista voltam. Elég nomád körülmények között voltunk. Jéghideg kútvízben mosakodtunk, pokrócokkal elválasztottuk a fiú és a lány részt. Teremben aludtunk, szalmán. Az Őrség gyönyörű része az országnak. Volt egy iskolaigazgató, akit Kovács Bélának hívtak, a sporttal fogta meg a gyerekeket, akinek a fele cigány volt. A Világifjúsági Találkozón még helyezést is elértek röplabdában. Ez az ember nagyon sokat segített nekünk. Egy helytörténeti múzeumot hozott létre és mi gyűjtöttük az anyagokat, tárgyakat hozzá.

A helyi cigányság nagyon nyitott volt, hamar összebarátkoztunk velük, de a parasztok nagyon zárkóztak voltak, főleg, mert látták, milyen jóban vagyunk a cigány fiatalokkal. Egészen más társadalmi réteget ismertünk meg.

A falukutató csapat nagyjából 20 főből állt. Szakmailag elsajátítottuk, miként kell megszólítani az embereket, de volt, aki csak adatokat gyűjtött. Nagyon hasznos munkát végeztünk, jó kis alkotó munka volt. A legnagyobb élmény, hogy érzetük, nagyon sokat kapunk, mert kíváncsiak vagyunk, és nagyon sokat adunk, azzal hogy ott vagyunk. A legnagyobb eredmény itt az volt, hogy a konokul hallgató magán gazdaparasztok - mert nem hagyták tsz-esíteni - nagyon meggyötörte őket a hatalom. Rengeteg embert telepítettek ki, így kerültek oda a cigányok. Nagy sebeket hordoztak ezek az emberek. És mi voltunk azok, akik talán először emberi hangon szóltunk hozzájuk. Így valamiképp sikerült elérni, hogy szóba álljanak egymással. Abban biztos vagyok, hogy ott történelmet írtunk.

Gara, az akkori jugoszláv határnál:

Az egyik legérdekesebb tábor volt. Emlékszem akkor mentünk, mikor épp érett a dinnye. Mi ott a dinnyeföldön dolgoztunk és ott volt mellettünk a felszántott határ. A Zegnál Márk egy bunyevác férfi volt, ő volt a TSZ elnök, ő szervezett meg mindent. Azonban kiderült, hogy Zegnál kemény szerb partizán volt, aki talán részt vett a 42 férfi eltűnésében. Az egész falu a néma gyászban élt, amit egyből érezni lehetett. Gara azért is volt döbbenetes, mert itt is éltek felvidéki kitelepítettek, svábok és bukovinai székelyek. Eredetileg sváb föld volt, de őket kitelepítették, aztán hozták be a székelyeket és 1947-ben a felvidékieket. Személyes élményem, hogy egy idős házaspárral beszélgettem. Kiderült, hogy ugyanonnan telepítették ki őket, ahol az édesanyám született, Gömörörről. Amikor megtudták, rám borultak, sírtak, öleltek, előszedték a régi papírokat és ott volt a nagyapám aláírása, aki jegyző volt Gömörön. Nem mentem vissza, de mindig írtam nekik, meg küldtem csomagot.

Emlékszem, egy bukovinai székely néni mesélte, sok gyerekesek voltak. Ősszel kellett menekülni, de úgy, hogy otthagyták a teknőben a dagadó kenyértésztát, és úgy kellett a pusztta életüket menteni a partizánok elől. Kicsi,

egy- két hónapos csecsemővel mentek az úton, esett az eső, koszosak, piszkosak voltak. Megérkeztek a faluba betegen, piszkosan a sok gyerekkel a svábok gazdag, ápolt környezetébe. A svábokat kitették az istállóba és berakták a helyükre az érkezőket, egymás ellen hangolták őket. Tudták, hogy másoktól elvették és más ágyába kell befeküdni. Nagyon vallásosak voltak a bukovinai székelyek és vasárnap, amikor elmentek a templomba felvették az ünnepi viseletüket. A sváb népviselet ezzel szemben nagyon puritán és fekete. És amikor látták a gyászos, meggyötört sváb embereket, soha többé nem vették fel a népviseletet. Nekünk sikerült előszedni a szekrény mélyéről. Én mind a mai napig ezeket a sorsokat hordozom. Ha az embert megérinti, onnantól kezdve a saját sorsa is. Szembenézni mindennel csak személyes élménnyel lehet, nem előadásokkal.

Tevel:

Tevelre úgy kerültünk, hogy az egyik osztálytársam szüleinek a házassága az első vegyes házasság volt, de nem maradhattak a faluban, feljöttek Pestre. A svábok keményen földművelők voltak, a székelyek nem foglalkoztak ezzel, egészen más volt a kultúra. Ez nagyon sok konfliktust szült. Ráadásul a németek inkább evangélikusok voltak, a székelyek katolikusok. Hihetetlen aljas módon zárták őket össze.

Mikófalva:

Bélapátfalván laktunk, ahol egy cementgyár működött, amitől minden fehér volt. Borzasztóan köhögtünk és nagyon rossz volt látni azt a nagy környezetszennyezést. Csodálkoztunk, hogy lehet itt élni? Mikófalvára biciklivel jártunk, itt már nem voltunk nomád körülmények között. Ami érdekes volt, hogy itt a babonáságról kellett adatokat gyűjteni. Tagadták, hogy hisznek a babonában, de a következő pillanatban már azt kiabálták, hogy „Ő rontotta meg a disznómat!”

Ezért én azt kezdtem kérdezni, hogy mit kell csinálni, ha nem akarjuk, hogy megrontsák a disznónkat. Így elmesélték. Nagy élmény volt, meg is dicsérték érte.

3. Törzsök Édua, volt radnóti, egyetemi hallgatóként részt vevő:

Ön részese lehetett azoknak a falukutató táboroknak, amelyeket a Radnóti Miklós iskola szervezett. Melyek voltak azok a helyszínek, amelyekre Ön is ellátogatott?

Legelőször Balatonhenyén voltam, első éves gimnazistaként. Ezt követte Pankasz, amely egy nagyon érdekes őrségi falu. Később, talán már tanárjelöltként a teveli táborban is részt vettem, és az évek múlásával Garára is elmentem, ám ez a falukutató mozgalomban záró szakasznak tekinthető. Ekkor már nem volt minden olyan tökéletesen működő.

Mikor tanár lettem, elmentünk a diákjaimmal a Mátrába, Mátraszentlászlóra és Lipóton is voltunk. A híres Lipóton, amely akkor még korántsem volt híres. Egy elcsapott kis falu volt a Szigetközben, ahol nagyon érdekes tanulságokra tehattünk szert. Összegezve mondhatjuk tehát, hogy részt vettem a táborokban diákként, tanárjelöltként és tanárként is. Kimondhatjuk tehát, hogy én megjártam minden szinten.

Tudna mesélni arról, hogy hogyan szervezték meg ezeket a táborokat? Miként lehetett jelentkezni, hogyan zajlott a felkészülés, esetleg mit szóltak hozzá a szülei? Nem féltették Önöket?

Nem emlékszem arra, hogy a szüleim mit szóltak hozzá, de biztosan örültek. Arra viszont tisztán emlékszem, hogy mi nagyon féltünk, nagyon izgultunk. Jobbágyiné Katalin – „Kati néni” készítette fel minket a nagy feladatra, aminek a legfontosabb része nem csak az volt, hogy mit fogunk majd kutatni, hanem az is, hogy hogyan fogjuk mi ezt csinálni. Hogyan szólítunk meg embereket ismeretlenül? Így utólag tanulságként azt hiszem, hogy kimondhatom, ez volt a legfontosabb része az egésznek. Én ezt egy életre megtanultam. A saját gyermekeim kedvesen, aranyosan szokták pici kis gúnnyal mondani nekem, hogy: „Na, mama, most te csináld, hiszen te vagy a falukutató”. Tehát ez egy mai napig megmaradt mondat odahaza, hiszen meg tudok szólítani bárkit, bárhol, gondolkodás nélkül. Ezt nagyon jól megtanultam diákkoromban. Szóval, az elején nagyon izgultunk és Kati néni különböző praktikákra tanított bennünket. Elmondta, hogy a beszélgetések nem úgy fognak kinézni, hogy mi bekopogtatunk, bemutatkozunk, elmondjuk, hogy miért jöttünk és máris mindenki készségesen fog segíteni nekünk. Kati néni a következőket mondta: „A legtöbbször úgy fognak ezek indulni, hogy például láttok a kertben egy babot pucoló nénit. Menjetek be, szólítsátok meg és kérdezzétek meg, hogy segíthettek-e! Leültök mellé, elkezditek a babot pucolni és így szépen lassan elindul egy beszélgetés.” Ez volt az egésznek a játékszabálya. Meg kellett tanulni az embereket megszólítani, nem zavarva, zaklatva őket. Nem szabad elfelejteni, hogy ez a hetvenes években történt, ami egy teljesen más világ volt. Az a fajta félelem és izoláltság ami szerintem ma jellemző a társadalomra akár faluhelyen akár városban, az akkoriban talán még nem működött. Talán kicsit közösségibb volt az ember. Az a félelem viszont ott volt, hogy a falu, végig élte a tsz-

esítést. Túl voltak tehát olyan rossz élményeken, amik hozzájárultak ahhoz, hogy nem igazán szerettek beszélni. Sok volt bennük a gát, ami miatt nem volt könnyű megszólalni.

Melyek voltak az első meghatározó élmények, például Balatonhenyén, az első helyszínen? Mik voltak a legfontosabb tanulságok?

Balatonhenye emlékeim szerint egy egynemű falu volt, így ott semmilyen különlegesebb izgalomra nem lehetett számítani. Egy nagyon szép kis falu volt a Balaton-felvidéken, amelyet mára már értelmiségek laknak és nyaraló falu lett belőle. Pankasznak viszont már nagy izgalma volt, hiszen a lakosság közel fele cigány volt. Élt ott egy Kovács Béla nevű tanárember, aki bár erdélyi származású volt, de valahogy oda került az Őrségbe. Ő ott remek munkát végzett a fiatalok körében. A lányoknak volt egy kézilabda csapata, amellyel Európa szerte versenyeztek. Egy csodálatos példája volt annak, hogy hogyan lehet asszimilálódni és hogyan lehet egymás mellett békességben, rendben és minden atrocitás nélkül élni. Ehhez persze hozzájárult az akkori tanács segítsége is, hiszen kocka házakat építhettek. Kényelmes otthonok voltak. A mi ottlétünk úgy kezdődött, hogy Kovács Béla tanár úr bemutatott minket és elmesélt mindent, amit a faluról tudni kellett. Első este pedig a kultúrházban összegyűltünk a cigány fiatalokkal beszélgetni, megismerkedni. Akkoriban ment a tévében a Táncdalfesztivál, ami óriási dolognak számított, mi pedig városi fiatalok révén sopánkodtunk, hogy most nem tudjuk megnézni. Kovács Béla tanár úr percek alatt megoldotta a problémát, hiszen beosztott bennünket családokhoz és estéről estére átjártunk a cigány családokhoz. Nappal beszélgetni jártunk oda, este pedig az ő köreikben néztük a Táncdalfesztivált. Nagyon kedvesek voltak velünk, emlékszem, hogy „tejben-vajban” fürösztöttek bennünket. Finom, meleg étellel vártak minket mindig.

Tevel és Gara történeteire emlékszem még nagyon, bár ez a két falu bizonyos tekintetben hasonlított egymásra. Tevel Tolna megyében található, Gara pedig lent van az országhatárnál Baja mellett. Mindkét falu többnemzetiségű falu volt, de a történelmükről akkoriban még semmit nem lehetett tudni. Amit itt láttunk, hallottunk és tanultunk, az élő történelem volt. Ez volt a másik nagy tanulság. Ott olyan dolgokat tapasztaltunk meg, amit akkoriban, de még ma sem tanítanak. Ott éltek délvidéken a bunyevácok, a bunyeváci tanácselnök pedig partizán volt a II. világháború idején. Megtudtuk tehát, hogy ők hogyan és miként éltek meg a világháborút. De ott élt sok németajkú, sváb ember is, akik elmesélték nekünk, hogy hogyan vitték őket kollektív bűnösneként és hogyan telepítették ki őket. Borzasztó történeteket hallgattunk végig. Tárva nyitva kellett otthagyniuk a házaikat, vagyontárgyaikat, mindenüket. A harmadik nép pedig, akik itt éltek, a bukovinai székelyek voltak. Bukovina felől a II. világháború idején, Bácskán keresztül jöttek be a csonkán maradt magyarországi területre. Őket pedig betelepítették ezekbe az üresen maradt házakba. Jött egy székely család, aki beköltözött a sváb család bútorai közé. El lehet képzelni, hogy ez több évtizedre micsoda gyűlölködést indított el. Mi tanúi és szemtanúi lehettünk azoknak a történeteknek, hogy hogyan válik a közember a politika áldozatává, hiszek ők lettek az ellenségek, bár egymással valószínűleg semmi bajuk nem lett volna.

Diákként megrázó érzés lehetett ezeket a történeteket hallgatni, és megtudni. Évekkel később ez még feldolgozásra került?

Az élmények lerakódtak bennem, felnőtként pedig természetesen hozzájöttek még jelentések. Akkoriban csak azt érzékeltük a családi történetekből, hogy ma megint egy drámát hallottunk. Micsoda tragédiák. Ezek lerakódtak, a felnőtt ember pedig már mozaikként rakosgatja ezeket össze. Bennem így alakult ki egy saját történelem kép is. Ha több évtizeddel korábban folytatjuk ezt a beszélgetést, akkor biztos, hogy még nem tudtam volna mindent a helyére rakni. A fogalmakat akkor hallottuk először; bunyevácok, bukovinai székelyek, sváb németek, németajkúak, kitelepítés, de már akkor jelentésük volt.

Hogyan sikerült beilleszkedniük a falu életébe? Miként zajlottak a kutatások?

A munka tulajdonképpen úgy nézett ki, hogy minden házhoz ketten-hárman mentünk, de mi választottuk ki a csoportokat. Együtt készültünk a feladatra. Eleinte kaptunk címeteket, ám később ez már láncszerűvé vált. Az emberek ajánlották egymást, komához, baráthoz, ismerőshöz. A nap második felében pedig, délután, mindig papírra vetettük, ami történt. Többször előfordult az is, hogy dolgoztunk. Garán, az ország határában görögdinnyét szedtünk. Balatonhenyén pedig szőlőt gyomláltunk. Kemény munka volt délelőttönként, de ez is hozzátartozott a kutatásokhoz. Így nem kívülállóként kezelték bennünket, hanem a falu részeként.

A táborban résztvevő korosztály kiválasztása tudatos vagy véletlenszerű dolog volt?

A régi iskolaszervezetben nem volt nagy kérdés. Abban az időben négy osztályos volt az iskolarendszer, tehát három nyár volt arra, hogy mehessünk. Arra határozottan emlékszem, hogy nem mindenki jött el. A tanárok részéről nem volt válogatás, hogy ki jöhet és ki nem, legalábbis én ilyesmire nem emlékszem, viszont voltak olyanok, akik érezték magukon, hogy ez nem nekik való feladat. A mai nagy gimnázium korosztályából mindenkit érintett a kutatás. Azt azonban nem szabad elfelejteni, hogy egy ilyen tábor meg is kellett szervezni,

ez pedig nem volt egyszerű dolog. Patrónus kellett hozzá, ez volt a kulcsa az egésznek. Olyan is volt, amikor az egyház támogatott bennünket.

Gyermekként lehetett érzékelni azt, hogy mekkora dolog az, amit Önök tesznek? Akkor abban az időben szabadon kirándulgatni, falut kutatni? Érezték Önök azt, hogy ez nem egy egyszerű tábor, vagy osztálykirándulás?

Talán ebbe nem láttunk bele gyerekként. Azt sem gondoltuk, hogy talán ennek veszélye is lehet. Ebben nem gondoltunk bele. Nekem lett volna ehhez affinitásom, hiszen én az akkori idők szóhasználatával élve, egy reakciós család tagja voltam, szóval lehetett volna ehhez fülem és szemem, de még én sem érzékeltem azt, hogy itt veszélyes dolgok is történhetnek. A Radnóti iskolát már akkoriban is a szellemi szabadság jelképezte. Ez egy csoda volt akkoriban, egy kis sziget. Az akkori igazgatónak, Lukács „diri bácsinak” is nagy szerepe volt ebben, aki sok mindent megengedett nekünk. Ez az az időszak a hetvenes éveknek, amikor a kicsit fellazított, lágyabbá formált diktatúrában egyszer csak megint elkezdenek fogakat vicsorítani, ’72-’73 például, amikor elkezdődnek a március 15-ei „mókák”. Az én korosztályomból több áldozata lett annak, hogy kiment és belebotlott egy rendőrbé, elkérték a személyijét és nem folytathatta az egyemet. Ennyi, kész, vége volt. Ebben az iskolában pedig minket szeretettel óvtak az ilyenektől. Volt, hogy műsort találtak ki, hogy az iskolában legyünk és nem pedig máshol. Az akkori iskolának rendkívül szimpatikus hozzáállása volt az akkori világhoz.

Ezekben az években elmegy egy egész osztály kirándulni különböző falvakba, kirándulni, kutatni. Nem kérdezősködtek? Nem zavart ez soha senkit, nem félték?

Olyan volt, hogy amikor beszélgettünk falvakban akkor nagyon nehezen lehetett feloldani a bizalmatlanságot, ezzel pedig meg kellett küzdeni. Ezen pedig a gyereki létünk segített át bennünket. A beszélgető partnereink előbb utóbb gondolták, hogy ezek a tizenéves gyerekek nem a hatóság felől érkeznek. Ez nem volt annyira ismert tábortípus, és ma is különlegességnek számít. Azóta is bárkinek elmesélem, mindig felkapja a fejét.

A Fotográfia című filmből is ismerhetjük a fotográfia és a falu kapcsolatát, viszonyulását és amint láttam Tevelen és Garán Önök is rengeteg képi anyagot örökítettek meg. A fényképező előkerülése nem zavarta meg a beszélgető partnereket?

Előfordult, hogy az öreg néni mondta nekünk, hogy: „Jajj jajj jajj csak így le ne fényképezzen ingemet, felveszem a kendőmet!”, mi pedig hiába mondtuk neki, hogy nekünk pont így tetszik tetszeni. De olyan is előfordult, hogy ők adtak nekünk valami ruhadarabot, amit a kép kedvéért magunkra öltöttünk. Olyanra nem emlékszem, hogy ettől megriadtak volna. Ez egy kicsit mai berögződés szerintem. Ez a fajta védekező izoláltság. Ma egy fénykép akár Amerikáig is eljuthat, vagy bármедdig, ám az akkori embereknek az nem jutott eszükbe, hogy készül egy fénykép, és azzal visszaélhetnek majd.

A falukutatók során a diák-diák illetve a tanár-diák viszonyok változtak valamilyen mértékben?

Én arra emlékszem, hogy nagyon jó hangulatú táborok voltak, amelyek a közösséget nagyon jól formálták. Sokszor nomád körülmények között voltunk, mai nyelven cserkész táborhoz hasonlítanám. Sokat kirándultunk, dolgoztunk, de sokat nevettünk is. Ezek tíz napos táborok voltak, ahol a tanároknak azért nagyon kellett figyelniük, hogy ennyi időn keresztül minden rendben menjen. Összefonódtunk a táborokban, és úgy éltünk együtt, mint egy kis család.

Vannak olyan dolgok, amiket a falukutató táborokban tanult, tapasztalt és azóta is meghatározza az életét?

Az empátia mindenképpen. A más sorsába való behelyezkedés. Általában ez a képesség egy gyermektől nagyon távol áll, hiszen az ő világa csak a saját világa. Mi észrevétlenül tanultuk meg, egy idős történetét hallgatva, hogy milyen fájdalmakon mehetett keresztül. Ez lehetett a legfontosabb dolog, meg persze az odafigyelés. A tanárokra, a társaimra, az idegenre és az ismeretlenre. A figyelni tudás. Rengeteg dolgot tanultunk. Szerintem abban is hatalmas szerepet játszott, hogy én tanár lettem.

2.sz. Fotóinterjúk

Tevel: Ilona és Katalin

1. kép

Egy sváb asszony látható a képen, a székelemek sokkal közvetlenebbek voltak. Biztos, hogy sváb, a haja is szép, rendezett kontyban van, ahogy ők hordák. Szép, markáns arca van. Ebben a tartásban látszik, hogy ő odaáll, nagyon tartásosan, mert őt fényképezik. Mellette a falukutató leány, akinek belóg a könyöke, lazán áll mellette, semmi görcs nincs. Biztos, hogy volt már kapcsolat közöttük. A kép már a beszélgetés után készült. Tevelen és Garán is nagyon jellemző volt a magas kerítés építése. Nem az átlátható, hanem a szinte áthatolhatatlan kerítés. Ez biztosan az elzárkózást fejezte ki.

2. kép

Egy kemény arcú nényt látunk, de nem arról van szó, hogy szigorú és haragos lenne. A lélek keménységét látjuk, fájdalmas dolgokról beszélt. Sokszor volt nagy csend, miközben mesélt. Befelé tekint, elmereng és ezt örököltette meg a fotó. Látszik, hogy ez nem egy pillanatnyi dolog, egy erős arcberendezésű asszonyról van szó.

3. kép

Ez a kép hihetetlenül jó arra, hogy bemutassa a „dolog-időt”. Ez volt a munkamódszerünk, különösen az elején, hogy dolog-időben mentünk, az utcán szólítottuk meg az embereket. Kérdeztük, hova megy? Azt mondta, ő dolgozik, nem ér rá, mire azt válaszoltuk, hogy akkor megyünk mi is. Ez egy tipikus szituáció volt és a kép is ezt örököltette meg. Ez már nagyon jót jelentett, ha engedték, hogy elkísérjük őket. A székelemek végtelenül nyitottak voltak, de a maguk szenvedéséről nem kezdtek el azonnal beszélni, sőt egyáltalán nem. A földről, a gyerekeikről azonban egyből meséltek, aztán szép lassan egyre mélyebben láttuk a dolgokat.

4. kép

Két kicsike ember, székelemek. A bácsi katonai múltja meglátszódik, a két keze párhuzamosan a combja mellett, szembenéz, katonásan áll. Az osztálytársunk hátulról mind a kettőjüket átöleli. A paraszti világban ez nem egy megszokott dolog volt. Szokatlan, hogy egy fiatal lány ölel át egy idős házaspárt, aki nem a nagymamája, nagypapája. Ráadásul a házaspár egymással nem is érintkezik a képen. Nagyon érdekes, mert ugyan nem feszélyezett a hangulat, mégsem reagálnak a képre. Ez azért van, mert nem szokták meg, hogy egymás mellett állnak és át kéne karolniuk egymást a kép kedvéért. A kép azt mutatja be emblematikusan, hogy itt valami történt, annak egy állomása lett megörökítve. A kép kompozíciója is azt mutatja, hogy készültek a képre, a lugas alatt állnak. Az átkarolás kétségkívül azt mutatja, hogy itt már kialakult a jó viszony. Az egyik legérdekesebb kép.

5. kép

Itt nagyon jól érzi magát a bácsi. Már feltolta a kalapját. Volt, hogy énekeltek nekünk, táncoltak is. Itt már belemelegedett a táncba. Nem kifejele kommunikál, hanem táncol és ez a pillanat lett megörökítve, ezért sem néz a fényképezőgép felé. Abszolút oldott helyzetet látunk a képen. Különös, hogy nem olyan idős ő, mint amilyennek látszik.

6. kép

Erre a bácsira nagyon emlékszem. Nagybeszédű volt és igazán mosolygós. Látszik, hogy nagyon élvezte a helyzetet, két fiatal lány veszi körül. A teste más irányban van, mint amerre beszél, ebből az látszik, hogy mind a két lánnyal kommunikál, egyszerre. A kapcsolat itt teljesen jó volt. A kalap kihagyhatatlan volt, az magasítja a férfiakat, ráadásul a székelemek sokkal alacsonyabb típusú emberek voltak, mint a svábok. A fiatalokon látszik, hogy nagyon komolyan veszik a munkájukat. Jegyzetelés, jegyzetfüzet, este be kellett számolni Kati néninek, hogy mit láttunk, hallottunk aznap. A jobb oldalon álló osztálytársunkból pedig néprajzkutató lett.

7. kép

Ami egyből feltűnik a képen, hogy milyen rendezett minden. Hatottak egymásra a nemzetiségek. A kemény sváb élete a munkáról szólt, ha valaki nem dolgozott, megszólták. Ez a néni nagyon boldog volt, látszik rajta a boldogság, hogy találkozott velünk, valaki meghallgatta és elmondhatta történetét. Boldogan áll a gép elé és az is látszik, hogy büszke a portájára. Gyönyörű tiszaság van, rend és gyönyörű a kert. Van benne egy bájos, nőies mozdulat is, igazítja saját magát, hogy szép legyen. Kendőben, munka közben nem foglalkoznak ezzel, de amikor ennyi fiatal körülveszi és meghallgatja, csodálja a történetét, egy igazán boldog embert láthatunk. A tartásán is látszik, kihúzza magát és a nőies, büszke mozdulat.

8. kép

Ez a kép történelem. Ez a kép a teveli tábor végén készült. Amikor a család összeül és képet készítenek. Ahogy középen ül a férfi és az asszony, ahogy tartják a kezüket, ez minden néprajzi családi fotón így van. Az asszony mellett a Mama ül, valamelyik anyja. Ez a kép pedig egy emlékfotó, érdekes, hogy csak lányok vannak a falukutatók részéről. Nagyon megható kép, múzeumba való.

Gara: Ilona és Katalin

9. kép

Egy alacsony, tömzsi nőt látunk, ez pedig igen jellemző testalkat a székelynél. Amikor már jobb kapcsolat alakult ki köztünk, megkértük őket, hogy mutassák meg a viseleteiket. Mi öltöztettük fel őket, ennek a beöltöztetésnek, megmutatásnak pedig van egyfajta szakrális, vallási jellege. Köztünk és közöttük volt egy közvetítői szerep, hiszen az unokáik is akkor látták először ezeket a viseleteket, mint mi és akkor hallották először a történeteket, amikor mi. Ugyanakkor azt sem szabad elfelejteni, hogy nem egyszerű történet volt az, hogy az idegen, pesti fiataloknak mindent elmondtak magukról. Meg kellett nyernünk őket.

10. kép

Emlékszem a babára. Szépen elővették elrendezték és kitétték a padra. Nekünk szedték elő, így itt már tökéletes kapcsolatról beszélhetünk, hiszen a személyes holmijukat nem mutatták meg első körben. Nagyon jó kapcsolatok alakultak ki, Mikófalváról például egy inget kaptam ajándékba. Fontos azonban, hogy a falukutató tanárok figyeltek inkább a néphagyományokra, minket diákokat inkább az emberi sorsok érdekeltek. Én azért kerültem a falukutató táborokba, mert nem volt szülőházam és az életet akartam látni.

11. kép

12. kép

Gaál Erzsike van a képen, a volt osztálytársnőnk. A bunyevácok fekete brokát, fényes anyagú színes virágokkal borított viseletét viseli. Nagyon nagy volt rá, de azért kértük, hogy mutassa meg jól, hogy tudjuk lefényképezni, így felemelte a szoknyát. A falubeleik ezt minden bizonnyal nem tették volna meg. Emlékszem, hogy az ablakból adogatták ki nekünk a ruhákat és a hímzéseket.

13. kép

Nem tudom, hogy ki látható a képen. Falukutató vagy egy unoka? Viszont a háttérben látszódnak a virágok, amelyeket nagyon szerették a székeliek, a piros szín a szőttesben pedig nagyon jellemző volt a ruháikra és a viseleteikre is.

14. kép

Én vagyok a képen. Felvettem a kendőt, egy fénykép erejéig, ám rám akkora hatással volt ez, hogy utána sok ideig én magam is kendőt hordtam. Tanárként felhívnám a figyelmet, hogy ezek a beöltöztetések jelentenek egyfajta közösség vállalást, sorsba való belépést és azonosulást is.

15. kép

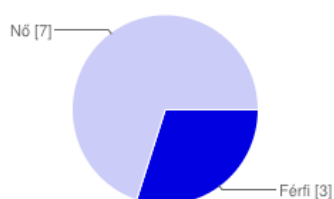
Mindig tudtuk, hogy a falvakban mikor van a mise, így tudatosan mentünk oda. Az azonban, hogy ilyen sokan beálltak egy fotó erejére, az nagy dolog. A szocialista falvakra volt jellemző az, hogy inkább az idősebb asszonyok jártak templomba, ám a csángók is és a németek is katolikusok voltak, de egészen más a két vallás. Ezen a képen sváb asszonyokat látunk.

16. kép

Ezen a képen, a munka végeztével, örömmel, oldott hangulatban vagyunk láthatóak, a kertjükben, így minden jel arra utal, hogy itt már egy nagyon jó kapcsolat szemtanúi lehetünk. Ez egy természetes, véletlenül ellesett kép, ahol az asszony felé hajolunk és figyelünk. Ezekben a hivatalos időkben nagy dolog volt ez és ez a kép. Láthatjuk, hogy milyen rend van az udvaron, ez pedig nagyon jellemző volt arra a falura.

3. sz. Strukturált interjúra beérkezett válaszok

Neme:

Férfi 3 30%

Nő 7 70%

Születési éve:

1954. nov. 28
1954. dec. 14 27
1955. febr. 13
1955. máj. 18
1955. júl. 16
1958. dec. 30
1959. jan. 3 29
2014. márc. 17

Legmagasabb iskolai végzettsége:

ELTE
gimn. éretts.
egyetem
Főiskola
főiskola

Foglalkozása:

magánzó (zenész, korre
szellemei szabadfogl, írás
tanár
állatorvos
informatikus
családanya
nyelvész, egyetemi oktató
egyetemi tanár
televíziós műsorvezető-szerkesztő

Melyik falukutató tábor(ok)on vett részt?

Dunaremete, 1964 0 0%
Szentgyörgyvölgy, 1965 0 0%
Hont, 1967 0 0%
Balatonhenye, 1971 6 60%
Pankasz, 1972 4 40%
Mikófalva, 1975 3 30%

Tevel, 1976	2 20%
Gara, 1977	3 30%
Vámosatya	0 0%
Zalaszentmihály, 1984	0 0%
Kétfodony	0 0%
Egyéb	1 10%

6. Falukutatóként milyen találkozásai voltak az akkori Magyarországgal? (emberek, tájak, szituációk, történetek, felismerések, gondolatok érzések, bármi, ami az idő múlásával is megmaradt Önben)?

Mikófalván: népi gyógyászat gyűjtése. Majdnem orvos lettem emiatt. Természetgyógyászati képzéseken vettem részt, tanítottam az orvosin. Gara: megrendítő emberi sorsok, az együttélés kihívásai; nemzetiségi ellentétek, a háborúk emberi "lenyomatait"

- nyitottság a múlt megosztására - öröm a megkérdezettekben, hogy valaki kíváncsi rájuk - lehetőséget adott arra, hogy az akkori vidék-szociológiai olvasmányokat meg is "élje az ember" (vissza menve a népi írókig: Németh László, Erdei Ferenc, Veres Péter vagy később Moldova György szb.) - érezhető különbség az emberek "nyugodtságában" - infrastrukturális elmaradottság Budapesthez képest

16 éves kamaszként semmilyen várákozás nem volt bennem. Azt hiszem, nyugodtan kijelenthetem ezt, a lányok nevében is! (Cáfoljon meg, aki...) Viszont borzongatóan érdekes "lett"! Nem arra gondolok, hogy belógtunk Köveskálra, ittunk is, a szőlő kapálását ellejsztoltuk, bulinak vettük mi, a fiúk legalábbis az egészet. De amikor a "küldetésünket" végeztük, akkor komolyra fordult a dolog! Én élvezettel csináltam. Bognár Gábor barátom, osztálytársam magnóval rögzítette a beszélgetéseket, nem hiszem, hogy fennmaradt valami belőle. (A helyén esetleg Pink Floyd, King Crimson). Ez tul'képpen eddig csak egy bevezető. Valahol meg kell találjam azt a füzetet, amibe leírtam azt a néhány "interjút". (6-7). Azt hiszem, nem baj, hogy ezzel nyitottam. Folyt. köv.

Egy számomra addig teljesen ismeretlen életformába nyílt lehetőségem bepillantani. A főváros után óriási élmény volt megismerni a falusiak egyszerű (értsd: fölösleges komplikációktól mentes) gondolkodását, a természethez való viszonyukat - azt, hogy gyakorlatilag együtt élnek a természettel; látni, hallani, hogy milyen témérdek nehézségekkel küzdöttek meg életük során anélkül, hogy megkeseredtek, elcsüggedtek volna; látni és átélni a hitüket; megélni azt a közvetlenséget és nyíltságot, amivel a hosszúhajú, farmeres fővárosi fiatalokat fogadták. Érdekes volt, hogy sok szituációban jóval több kedvességgel, humorral reagáltak, mint pl. a velünk lévő pesti tanárok :-). A fenti mind-mind nagy tanítás volt számomra, és segített pl. abban, hogy a nagyszüleimmel jobban értsük egymást, és a későbbiekben is példaértékűnek tartottam mindig azt az emberi tartást, szívósságot, amit akkor a falvakban tapasztaltam.

A szocializmus. Minden a TSZ körül forgott. Az emberek számára semmi lelkesítő, csak múltban merengés gyönyörű tájak, pl. . az Őrség, különös emberi sorsok, sok-sok tragédia a soknemzetiségű falvakban, ill. a szocializmus tsz-mozgalma miatt, cigány sorsok

A családott parasztemberrel találkoztam, aki az önálló tevékenységhez való jogát és a földjét veszítette el a Termelőszövetkezet megalakulásával. Hazaszeretettét egy nagy becsben tartott 48-as honvéd karddal illusztrálta. A rendszerrel szemben állva, szegénységben, kizsákmányoltságban élt, csak a felesége támogatására számíthatott. Kemény, büszke, szófukar ember volt.

Tiszta, őszinte emberek, nehéz sorsok - nagy beletörődéssel megélt életek.

Hihetetlenül barátságos, nyitott falusi emberekkel találkoztunk, akik a "városi" gyerekeknek nagyon szerettek volna segíteni. Mindenre őszintén válaszoltak, nyoma nem volt hazugságnak, summáságnak. A "zenész" cigányokkal való találkozásom kifejezetten élmény volt, akik saját magukat aposztrofálták így és akik megvetették a lusta cigányokat. Zenét ismerő és szerető emberek voltak ők, akik a gyerekeiknek is a munkát és becsületet tanították. A szegénységük ezeknek az embereknek a mai napig belém ivódott, de nem teherként megélt szegénységként, hanem vidám sorsként! Viccelődtek, tréfálkoztak, szerették az életet. Végtelenül nyitott emberekkel találkoztam...

Budapestiként először töltöttem hosszabb időt vidéken. Speciális helyzetben, a falu fele cigány volt. Zenészek nevezték magukat. Dolgoztak, tiszták voltak, sokan sportoltak is közülük. A falu vezetője (?), bizonyos Kovács Béla, rendkívüli szervezőkészségű ember volt. Nemzetközi színvonalú kézilabda(?) válogatott alakított ki a falú fiataljaiból. A sportágban nem vagyok teljesen biztos, csak azt tudom, hogy labdajáték, csapatsport, és büszkéek voltak rá, hogy 1-2 évvel korábban a Nagy Szovjetúnióban, a Luzsnyiki Stadionban játszhattak, ami akkor nagyon nagy szó volt. A faluban működött egy falumúzeum is, az ott látható tárgyakra rácsodálkoztam. Ma is örök egy Pankaszról származó bugyigát.

7. Milyen nehézségekkel kellett megküzdenie a feladatok megoldása és a kutatások során?

Le kellett küzdenem a generációs szakadékokat, bizalmat kellett keltenem a az emlékezőkben.

A saját tájékozatlanságunkkal, gyermeki mivoltunkkal.

semmilyen AKI BESZÉLT VELÜNK, KÖZVETLEN VOLT, BARÁTSÁGOS, NEM VOLT ELUTASÍTÁS, EMLÉKEIM SZERINT. PERSZE HÜLYE KÉRDÉSEKET IS FEL KELLETT TENNI... '71- BEN KI MERTE VOLNA SZIDNI A RENDSZERT?!?!? HASONLÓ A HELYZET EBBŐL A SZEMPONTBÓL MA IS...SAJNOS DE EZT MAJD A KÖVETKEZŐ GENERÁCIÓ VIZSGÁJA MAJD (REMÉ- LEM!) DE EZ ITT MÁR AKTUÁLPOLITIKA.

Nem emlékszem ilyenre. Talán az egyetlen komolyabb kognitív disszonancia Zegnál Márkkal volt kapcsolatos: segítőkész, rokonszenves helyi elnök, ugyanakkor felmerült a beszélgetésekben, hogy talán részt vett a bukovinai székelyek irtásában partizánként.

meg kellett tanulni az idegenekkel való beszélgetés módszerét, a másokra figyelmet és a tapintatot

Ilyenre nem emlékszem.

Szokatlanok és kényelmetlenek voltak a körülmények - ehhez persze néhány nap alatt hozzáedzöttünk. A velünk lévő tanárok csoportokra osztottak bennünket, ami klikkesedéshez vezetett. Hiányzott ill. nem volt megfelelő a csoportok közötti kommunikáció. Nem tudom már pontosan felidézni, hogy konkrétan mik, de voltak olyan feladataink, amiknek semmi értelmét sem láttam, ezeket nyilván motiválatlanul is végeztük. Jobb tanári koordinációval még jobbak lettek volna a táborok.

Nem emlékszem nehézségekre. Néhányan közülünk viszont beszámoltak némi bizalmatlanságról - a magyar falusiak részéről.

- elhangzottak dokumentálása (adatrögzítés) és a megszólalók elzárkózása a kényesebb témáknál (ez nincs ellentmondásban az előző pont első két gondolatára, csak inkább a kitárulkozás terjedelmére vonatkozik)

a hallgatás falával. S különösen az öregek, akik nyitottak voltak a beszélgetésre nem nagyon tudtak mit kezdeni a fiatal kiszesekkel. Amikor a népe hagyományok iránt érdeklődtünk, akkor egy kicsit megnyugodtak

8. Tartotta-e vagy tartja-e ma is valakivel a kapcsolatot, akit a táborban ismert meg?

sajnos már nem

Nem

A helyi lakosokkal nincs kapcsolat. Az osztály sok tagjával igen, együtt végeztük a kutatást.

Nem.

Pár hónapig egy nagyon szép fekete kislánnyal . Azon az őszön került Tapolcára,ott tanult.

Igen az osztálytársakkal, akik ott voltak, s többször ellátogattam a helyszínre. Pl Balatonhenye.

Nem.

9. Gondolt-e arra, hogy a megszerzett ismeretek tükrében tovább foglalkozzon a témával, esetleg folytassa a kutatást?

Igen. Ezért meséltem a témáról Maguknak :-)

Nem.

igen

- igen, bár az élet más irányba vitt, de a 35-40 év távlatában legalább a saját szűk, családi környezetben sikerült a múltnak - részben tudatosan - utánajárni - igen, mint oktató részvételek és segítség gazdasági, térségi felmérések végzésében, annak koordinálása (elsődlegesen) erdélyi településeken (bár tudom, a mai magyar valóság is igen fontos terület: ld. Botos Katalin féle felmérések)

Egy életre megjelölt. Más szemmel nézem a tájakat, keresem a régi épületeket, magamban jegyzetelem a tájszavakat, érdekelnek az elhallgatott mondatok, amik a közösség múltjával kapcsolatos. Későbbi pályafutásom során rengeteget jelentett a falusi emberrel való kapcsolatteremtésben, a kérdezési technikák megtanulása.é

Sokat foglalkoztatott egész életemben a vidéki, egyszerű, szegény emberek sorsa, de az az igazság, hogy mindez csak a médián keresztül ér el...Sajnálom. De öreg is lennék már. Na, nem mentegetőzőm.

A szociológia, a társadalmi mozgások tanulmányozása régóta hobbim, de csak kevés tanult szakmai alapom van hozzá.

Igen. Az érdeklődésem megmaradt, sőt, a későbbiekben még erősödött is. A megvalósítás "sajnos" csak "turistaként" sikerült, elsősorban a Dél-Dunántúl és Erdély területén.

10. Fejtse ki pár mondatban, hogy mit adott Önnek a tábor! (Személyes életében, gondolkodásában, személyiség fejlődésében, emberi kapcsolatokban)

Személy szerint nekem életre szóló élményt, amolyan Pálfordulást. A táborba magammal vittem a Bibliámat, s kiülve a domboldalra elmélkedtem némi csöndre vágyva. (Meg hát a többiek előtt is szégyelltem, hogy nem a Marx összest bújom.)S egy ilyen alkalommal, éppen amikor valamilyen kamaszos kavargás elől menekültem a csöndembe, akkor Bibliát olvasva "megnyílt felettem az ég" és amit éppen olvastam - az isteni szeretetről - az felülről hallatszott, a felhőkből a kék égből, a párás hegyoldalból. Teljesen kiestem az időből, miközben a Mindenhatóval beszélgettem. Szabályszerűen földöntúli boldogsággal és békességgel rohantam vissza a táborhelyünkre. A többiek még csak nem is kerestek, mert csak az ebéd utáni mosogatásnál tartottak, pedig én úgy éreztem évezredekbe jártam be. Bennem akkor egyfajta korszak váltás-történt. Imitt-amott hívőből hívővé lettem, elhivatottan. Tudtam, hogy pálya választásomnak mindenképpen szinkronban kell lennie az Égiek tervével. Akkor ezt nem mertem senkivel megbeszélni, mert nem akartam, hogy bolondnak tartsanak, de évtizedekkel később egy életközépi krízisem terhével felkerestem ezt a domboldalt, hogy ott kúráljam az "Istenbajomat." Nekem ez a balatonhenyei domboldal azóta is szenthely. Az első igazi randevú a Teremtővel. Mindig megilletődve látogatok el.

Egy elhallgatásokkal és hazugságokkal teli világban: valódi tapasztalatokat, élményeket. Sorsközösség megélését, egészen más élethelyzetekkel való testközeli ismerkedést.

A toleranciát. A nyitottságot mindenki felé. Az előítélet-mentességet.

Állatorvos lettem, falun dolgoztam hasonlóan kemény, sokszor önféjű emberek között. Életem meghatározó elemei lettek a balatonhenyei élmények, alapvetően meghatározták az ott tanultak a falusi világhoz való viszonyulásomat.

sokat tanultam, bölcsébbé lettem, és még ma is érzem, hogy a mindennapi kommunikációban segítségemre van az a régen szerzett gyakorlat

folyt. köv.

Számomra elsősorban az volt fontos, hogy a barátaimmal együtt lehettem. Ami fontos és maradandó tapasztalat lett az életemben, az a cigányokkal szembeni megértés és elfogadás. Tolerancia általában.

Ezt leírtam a 6. pontban.

Érzelmi kapcsolatot a múlttal.(Az idős emberek, a megismert sorsok megrázó élményt jelentettek.) Életszemléletemet, a kialakult értékrendszerem egy -egy szeletét onnan is kaphattam. Közös kultúránk kincseként tekintek útjaim során ma is a megtekinthető tájházakra, történelmi értékeinkre, élvezettel figyelem a Duna TV hasonló témájú műsorait. A tábor sokat jelentett az osztályunk közösséggé való alakulásában, barátságok szövésében, osztályfőnökünkhöz fűződő felejthetetlen kapcsolatunkban.

- annak felismerését, hogy szükség van más szemszögből is látni a környezetet, világot, gazdaságot és a politikát is (Závada Pál után szabadon) - figyelni egymásra.